

פ.ו.י
78-A
פרק שביעי

השפעת השואה על שינוי היחס אל יהדות המזרח

הקשר בין היישוב לבין יהדות המזרח

עד ראשית שנות הארבעים התקיימה רק מערכת קשרים מוגבלת ביותר בין היישוב בארץ לבין יהדות המזרח. למרות הקירבה הגיאוגרפית היו הקשרים עם יהדות זו מצומצמים ובלתי-סדירים, ולא הוכנה בהן תשתית של ארגון ציוני או פעילות ציונית סדירה. התנועה הציונית והיישוב המאוורג בארץ כמעט לא עמדו על מידת התשבות שנודעה להפחתות הציונות בארצות המזרח ולעלייה מהן. בשנות המלחמה, כאשר לפתע עלתה חשיבותה של יהדות זו, היכה אליהו דובקין על חטא כעניין זה ואמר:

בשתי עשרות השנים האחרונות — שנות הבניין וההתבססות בארץ-ישראל — הייתה השתתפותה של יהדות המזרח בהישגנו קטנה מאוד. רגלים היינו לראות ביהודי המזרח כעיקר עניין לתקדימת היסטוריות ואתולוגיות.¹

היישוב בארץ היה ביסודו מוחזק ומרכז-אירופי² — מוצאו היה משם, שם היו שורשי הרעיוניים, התנועתיים, האידיאולוגיים והמשפחתיים, ומכל הבחינות היה העורך שלו מזרח-אירופי. המערכת הפוליטית בארץ נבנתה על בסיס מפלגתי, והמפלגות והתנועות השונות היו ברובן פרי התארגנות כמות אירופה. לכן ביקשו את עתודותיהן בקרב העולים מאזור זה ובקרב הנתעד היהודי שגדל בו. אירופו-צנטריות זו באה לידי ביטוי כרכי חיים שוודר:

כלנו יוצאי הארצות האלו [ארצות מזרח אירופה], ואם יש בנו כאלה אשר מזמן יצאו — הרי ביקרו שם, וכלנו ראינו את התנועה כגולה בעשרות ובמאות ערים ועירות לא פעם ולא פעמיים.³

ראשי היישוב — פרט ליצחק בן-צבי — גילו עניין מועט ביהודי המזרח, כפי שמעיד מיעוט השליחים שנשלחו מן הארץ לארצות המזרח: מחוץ כ-400 שליחי ההסתדרות הציונית והסתדרות העובדים שנשלחו מהארץ בשנים 1920-1939 יצאו רק 13 לארצות

1. כיוון מצולות תש"ו, רבנים בכינוס הציוני השלישי, שנערך בתל-אביב ב-8 באוקטובר 1943, בתוך: דובקין, עמ' 61-62.
2. בשנת 1943 היו 79.4% מאוכלוסיית היישוב אשכנזים; 90.4% מכלל חברי ההסתדרות היו אשכנזים.
3. בתוך: בתבלי מלחמה, עמ' 86. הדובר היה מראשי יתופעל הצעיר ומפא"י ולימים עורך 'דבר'.

השפעת השואה על שינוי היחס אל יהדות המזרח

המזרח. מחוץ 270 השליחים ששלחה ההסתדרות בשנים 1933-1940 נשלחו רק 3 לארצות המזרח: שניים לסוריה ואחד למצרים. ארצישראלים שיצרו עימם קשר עשו זאת במידה רכה באקראי: יהודה קופלביץ (לימים אלמוני), לדוגמה, ששהה בארץ בשנת 1927, הגיע לשם כדי לטפל בעולים מכרית המרעצות 'נינקער' שם,⁴ משרדים ארצישראלים כמעט לא נפתחו בהן: בעדן נפתח משרד ארצישראלי בשנת 1930, ובבירות — בשנת 1932. התוצאה היחיה, כי בארצות אלה, שבחלק מהן התנהלה פעילות ציונית ערה בין שתי מלחמות-העולם, לא קמה תשתית של התארגנות ציונית מקומית, שניזונה מקשר מוסרי עם ארץ-ישראל והופרה על-ידי שליחים מן התנועות והמוסדות בארץ.⁵

ואכן, ממדי העלייה מארצות אלה הם הוכחה למיעוט משקלה של יהדות זו בתודעת היישוב והתנועה הציונית. בימי העלייה השלישית, בשנים 1919-1923, עלו מארצות אסיה ואפריקה כ-3,200 עולים, כלומר, 4.6% מחוץ סך העולים בעלייה זאת. בימי העלייה הרביעית, בשנים 1924-1931, עלו מארצות אלה כ-10,000 עולים (רובם מעיראק ומחזקן), כלומר, 12.5% מחוץ סך העולים בעלייה זאת. בימי העלייה החמישית, בשנים 1932-1938, עלו מארצות אלה כ-19,500 עולים, כלומר, 9% מחוץ סך העולים בעלייה זאת. גם כשנים הראשונות של המלחמה הוסיף אחוז העולים מארצות המזרח להיות נמוך, הן יחסית הן אבסולוטית.⁶

בימי מלחמת-העולם השנייה וכחוצאה מניתוק הקשר עם יהודי אירופה הלכה וגדלה חשיבות יהדות זו במקודדת-מבטו של היישוב. מעידים על כך רביר אליהו דובקין בשיבתו מזכירות מפא"י, שהתבנסה ב-24 בנובמבר 1942, לנוכח הידיעות על השמדת יהודי אירופה. הוא דיבר, בין השאר, על האתגר העומד לפני התנועה הציונית ולפני היישוב בארץ: הצורך למצוא חלופות ליהדות אירופה, ההולכת ובחדת. החלופה העיקרית ליהדות זו, טען, הם שלושת רכעי מליין יהודי המזרח — יהודי צפון-אפריקה, עיראק; מצרים והארצות הסמוכות —

שיהיו אולי הראשונים לחוספת כוח בארץ, כי מי יודע מהי נוכח להגיע ליהודי אירופה, ותפקידנו להגדיל את היישוב ככל הדרכים?⁷

4. צ'ירוטטיין, סינון ליהדות המזרח, יתופעל הצעיר מ-22 ביולי 1943. על שליחות אלמוני לאוראן ראה: צבי, עמ' 150.
5. בשנת 1939 הגיעו 0.3% מועולים מתורכיה, 0.1% — מעיראק, ו-1.4% — מחזקן. ב-1940 הגיעו 0.3% מהעולים מתורכיה, 0.6% — מעיראק ו-1.9% מחזקן. מחוץ 341,581 העולים שהגיעו לארץ ישראל בשנים 1919-1939 הגיעו 8,907 מחזקן (2.6%), 3,103 (0.9%) הגיעו מתורכיה, 2,912 (0.8%) הגיעו מעיראק, ו-1,551 (0.5%) הגיעו מאיראן.
7. דברים בשיבת מוכירות מפא"י ב-24 בנובמבר 1942 (אמ"ע, חיק 24/42). בדבריו בשיבת הנתון-יתופעל של ההסתדרות, שהתבסס ב-25 בנובמבר 1942, אמר דובקין כעניין זה דברים רומים.

האירועים באירופה חמורים לאין-ערוך מאלה בבגדאד. הרי בעצם הימים שבהם התחוללו הפרעות בבגדאד ערכו "עוצבות המיבצע" את הכנותיהן האחרונות לקראת "מיבצע בארכאוסה". לכך נוספה השוואה מחמדת בין האירועים בבגדאד ובין הדברים שאירעו באירופה, כלומר, חוסר-יכולה להשתחרר מן היפוס האירופו-צנטי¹⁴ ולהבין את האירועים בעיראק ללא הצל האירופי.

הלך דתח זה כא ליד כיסוד כדבר רוב המשתתפים. אליה גולתם טען:

בבגדאד נעשו דברים אשר כפרעות רוסייה, ואולי גם בגרמניה, לא נעשו כמותם — מעשי עיר ההריגה של ביאליק.

אליעזר ליבנשטיין (לימים ליבנה) טען, כי בבגדאד נעשו מעשי הועבה שלא נעשו בגרמניה הנאצית, ואף קבע, כי מה שקרה בבגדאד "זר זה אינם יחד מה שקרה בגרמניה אפילו בימים האיומים ביותר של שלטון היטלר". משה שרתוק ראה כפרעות אלה חלק מן הקאטאסטרופה הכוללת, האוניברסאלית, הניחית על ראשו של העם היהודי —

500 יהודים נהרגו ביאסר 500 יהודים נהרגו בבגדאד. יש יסוד להניח כי המספר 500 יהודים הוא גזומה — [אך] עובדה כי דם יהודי נשפן כמים — מעשה בבגדאד מראה, שאבק שריפה מפורד בכל מקום חזייהם של היהודים תליים להם מנגר.¹⁵

זעזוע זה גרם שהיישוב החל להעניין ביהדות זו. ההתענינות לא נבעה רק מעצם הזעזוע. אלא גם מן הידיעות, כי הפרעות יצרו בקרב יהודי עיראק נבזות לפעולה ציונית, ואפילו לעלייה ארצה. אליה דובקין סיפר, כי לנוכח הפרעות 'קמה חסיסה רכה בקרב יהודי עיראק, והם מתכוונים לעלות ארצה. מאות כבר התרכזו בנבול עיראק ועבר הירדן.¹⁶ התענינות זו נמקה בכמה נימוקים — תערובת של מתרבות והרדה עמוקה לגורל היהודים בעיראק ושל פראגמאטיזם ונסיון להבין כיצד ניתן לתתם אידע טראגי זה לעגלה הציונית. חשוב שיהודי עיראק יידעו שיהודי ארץ-ישראל דואגים להם. אמר אליעזר ליבנשטיין במרכז מפא"י והטעים:

ליהודי בגדאד צריכה להיות הרגשה שיהודי ארץ-ישראל דואגים להם — אני מתשיב עורה כספית ולו גם סמלית, של ארץ-ישראל העברית ליהודי בגדאד.¹⁶ מבחינה פוליטית אסור לעבור לסדר-יחום על פוגרם כזה בארץ הסות בריטית. יש להכות כברל כערוז חם ולנצל את נכונות יהודי עיראק לעשיית מעשים נעזים. נימוק מסוג אחר העלה ברל רפטור: הצורך בכוח-אדם, שכן לרגל מצב המלחמה יחול כעבודת חדשות בארץ רחסרו פעלים.¹⁷

- 14 כי 28 בינוי 1941 ערך הצבא הרוסי טבח ביהודי יאסי שבגרמניה. במהלכו נרצחו על-פי האומדן, כ- 12,000 יהודים. הפער בין הערבה שרתוק ברוב מספר הנפגעים לבין מספרם בפועל הוא הוכחה, כי המדע שהיה לראשי היישוב על מצב היהודים בארצות השונות לא היה מדויק כלל.
- 15 דברים בכתבי ארגונים חלוציים' כ-21 באוגוסט 1941 (אצ"מ, חיק 2048/56).
- 16 ראה לעיל, הערה 13.
- 17 שם, שם.

ראשית הקשר עם יהודי המזרח והשפעתן של הפרעות בבגדאד על קשר זה

המלחמה ואירועיה חוללו שינוי הדרגתי ביחס היישוב אל יהודי המזרח, ובמרוצת השנים 1941-1942 חלכה ונרקמה מערכת קשרים בין היישוב בארץ לבין יהודי המזרח. למערכת קשרים זו היו כמה ביטויים:

א. שליחת שליחים לארצות אלה. — במאוס 1942, כמה חודשים אחרי הפרעות בבגדאד (נדאה להלן), הגיע לעיראק שאול מאירוב, ובשוכו משם טען, כי יש לשלוח לעיראק שליחים מן הארץ.⁸ זמן קצר לאחר-מכן, באפריל 1942, יצאו לעיראק שלושה שליחים: אנצו סרגי מגבעת-ברנר, שמריה גוטמן מנען ועזרא כרורי ממעוז-חיים.⁹

ב. פתיחת קורסים להכשרת שליחים לארצות אלה. — במאי 1942 פתח המוסד לעלייה כי קורס שליחים במקנה-ישראל. אחת ממטרות הקורס היחה להכין קארד שליחים שייצאו לארצות המזרח. במאוס 1943 נפתח כירושלים קורס להכשרת שליחים לצפון אפריקה המזרח התיכון.¹⁰

ג. הנסיונות לייצור קשר עם ריכוזי היהודים בכרת-המועצות האסייתית. — גם נסיונות אלה הביאו ליצירת מגעים עם יהודי עיראק ואיראן. בשנת 1942 אף נפתח משרד ארצישראלי באיראן.¹¹

ד. שותתם של ארצישראליים רבים בארצות המזרח. — נסיבות המלחמה הביאו לארצות המזרח אלפי אזרחים — בעיקר עובדי 'סולל כונה' וחיליים בני הארץ — והללו היו גורם חשוב בהידוק הקשר בין היישוב לבין קהילות יהודי המזרח.

עם הגורמים העיקריים לראשית הקשר עם יהדות המזרח נמנו הפרעות ביהודי בגדאד, שהתחוללו בתח השבועות חש"א/1-2 יוני 1941. הפרעות התחוללו כמה ימים אחרי שכתות בריטיים, שהגיעו מארץ-ישראל ומעבר-הירדן, השלימו את כיבוש עיראק. כמהלכן נהרגו כ-150 איש ונפצעו כ-450, ואלפי בתים נכזו. הפרעות חוללו זעזוע עמוק בקרב יהודי עיראק, ומעטים מהם הגיעו למסקנה, כי אין להם עוד מקום בעיראק. רובם היגרו לסוריה, להודו ולאי הודו המערבית, וכמחצית השנייה של 1941 אף עלו כמה מאות לארץ-ישראל כיוחמתם, כדרכים בלתי-רגילות.¹²

היריעות על הפרעות חוללו זעזוע גם בארץ, ומרכז מפא"י התכנס לשיבה מיוחדת.¹³ הדברים שהושמעו בה העירו על הלך-הירוח ששרר בארץ בעת ההיא: העדר מודעות, כי

- 8 על שליחת מאירוב לעיראק ראה: 'שליחותי הראשונה לבגדד', בתוך: אביגור, עמ' 101-103.
- 9 על ראשית השליחת הארצישראליים ראה: גלבר, ההתנדבות, עמ' 29-23.
- 10 על קורס השליחים במטה-ישראל ראה שם, עמ' 238-243. על קורס זה בירושלים ראה שם, עמ' 266.
- 11 על ראשית המגעים עם יהודי איראן ראה: נצר, עמ' 154-156.
- 12 מאיר, עמ' 21-38; בתנ"י, עמ' 320.
- 13 הישיבה התכנסה ב-9 ביולי 1941 (סימולה אמ"ע, חיק 23/41).

618017

יחיעם ויץ

מודענות וחוסר אונים

מפא"י לנוכח השואה — 1943-1945

1944
הוצאת יד יצחק בן-צבי · ירושלים

נימוקים נוספים שהועלו היו קשורים למצב יהודי אירופה ולקשרים עמם. אליעזר ליבנשטיין טען, כי יש להזכיר ליישוב אח אשר אירע לא רחוק מבית-רשל, הואיל ורגש ההגנה לגולה ירד אצלנו למדרגה נמוכה מאוד. נימוק אחר, שהוזכר כבר, אגב, היה, כי בהתנד תלופה יש לתפש את המועמרים לעלייה במוחז. כל הפסור אמר בעניין זה, כי יש לחפש אפשרויות לחידוש העלייה בחוזמים אחרים. ייחזן. שאפשר להתחיל מעלייה מארצות המזרח.¹⁸

הזעזוע הביא גם להעלאת הצעות שתכליתן קירוב יהדות זו לארץ-ישראל ולצינונת וקירוב היישוב ליהדות זו. ההצעות העיקריות שהועלו היו שליחת שליחים לעיראק כדי למסד את הדתן הספונטאני לעלייה שהתעורר בעקבות הפריעות¹⁹ ופעולה מהירה לשם עלייה אנשים מהארצות השכנות, סוריה ועיראק.²⁰

הפסקת ההעפלה הימית וניתוח הקשר עם יהודי אירופה
כגורמים לעליית חשיבותם של יהודי המזרח

אך הפריעות לא היו הגורם היחיד לעליית חשיבותה של יהדות זו בעיני היישוב. גורמים אחרים היו קשורים במצבה של יהדות אירופה. הגורם העיקרי היה עצירת העלייה מאירופה בשל המלחמה, וכיחוד אחר הצטרפות איטליה אליה בקיץ 1940, אשר שהביא לחסימת רכזי הים החיכוך. פרוץ המלחמה הגביר את הקשיים בארגון העלייה הכלתי-ליגאלי. הקשיים העיקריים היו:

- א. עם תחילת המלחמה גבר הקושי לרכוש אניות טובות להפלה כיס ולהשיג מטבע זר ומקורות מימון. מחירי האניות האמירו כמאות אחוזים. והיצע בלי-חשתי ירד. המדינות אסרו להעביר את הבעלות על אניות לאורחים זרים, שכן נזקקו להן לצורכי המלחמה.
- ב. השלטונות הגרמניים הפסיקו את עברתם העצמית של המשרדים הארצישראלים. השפול בהגירת יהודים עבר ליד ממונה מטעם השלטונות הגרמניים, וממונה זה הוא שבחר את המועמרים לעלייה. עובדה זו נתנה לשלטונות הבריטיים אפשרות למעון. כי הגרמנים ניסו להשתל מרגלים בקרב העולים היהודים ולהשתמש בהם כגייס חמשי.
- ג. בחודשי המלחמה הראשונים עזבו שליחי המוסר' ויהחלוף את הדייך ואת הארצות שכבשו הגרמנים. יהמוסר' גם נפגע בעקבות נחוק הקשר הכלתי-אמצעי עם הקהילות.²¹

גורמים אלה הביאו לירידה רראסטית בממדי ההעפלה מאירופה. בשנת 1940 יצאו מאירופה שמונה אניות ועל סיפונן למעלה מ-8,000 מעפילים. בשנת 1941 הפליגה רק 18 שם. שם.
19 ראה בעניין זה את דברי אליהו הנקין כישיבת הנקין ארגונים חלוציים כ-22 באוגוסט 1941 (אצ"מ, חיק 2048/56).
20 דברי ברל רפפור כישיבת מרכז מפא"י (ראה לעיל, חדה 13). בעקבות הפריעות הנקצו בפעם הראשונה 110 רשיונות-עלייה ליהודי עיראק.
21 עופר, עמ' 181-182.

אניית מעפילים אתא, 'דראינן 2', ועל סיפונה 800 מעפילים. האנייה הגיעה לנמל חיפה כ-18 במאוס 1941, ונוסעיה הועברו למחנה-המעצר בעתלית. בשנת 1942 יצאה מאירופה אניית מעפילים אתא — 'סטרומה' — שגורלה הטראגי ידוע: כ-24 בפברואר 1942 טובעה במימי הים השחור, וכל נוסעיה נספו, פרט לאחד. אחר אסון 'סטרומה' אמנם הפליגו עוד כמה אניות מעפילים קטנות שהפליגו מחופי רומניה, אך העלייה הכלתי-ליגאלית מאירופה נפסקה במעט לחלוטין, ורק בשלהי 1943 חודשה.

לאחר שהתברר, שאין סיכוי להעפלה דרך הים החיכוך כל עוד נמשכת המלחמה, החל המוסד לעלייה ב' לתכנן תכניות לעלייה בלתי-ליגאלית דרך הרכשה. המועמרים לעלייה זו היו יהודי המזרח ופליטים יהודים שהגיעו לחלקים האסייתיים של בריטן-המועצות, וכדי להגיע אליהם היה צורך לתזות את איראן ואת עיראק.

בקיץ 1942 פרס שאול מאירוב את עיקרי המדיניות בנושא זה:

עם פרוץ המלחמה, וכיחוד עם כניסתה של איטליה למלחמה, היה לנו הרדס שהגענו לקצה הדרך של אפשרות העלייה הימית — [לכן] התחלנו לחשוב על אפשרויות של עלייה דרך היבשה.²²

יערי התלייה היבשתית היו שלושה: סוריה, עיראק ואיראן, אך ארצות אלה — הרגיש מאירוב — 'משמשות לנו לא רק נושאים לעלייה בשלעצמן, כי אם עיקר תזונת מעבר של יהודים מרוסיה'. ראיית הפנייה ליהדות המזרח בנינו שנועשה כדלית באה לדי כטיטו גם ברברים שנאמרו מאוחר יותר. עם חום המלחמה אמר מאירוב: 'את העלייה מהמזרח התחלנו כאשר נסגרו בפנינו ארצות אחרות'.²³ אהרון כהן, שנשלח בשנת 1943 בשליח לאיראן, אמר:

אלמלא סגירת השערים וחיתוש דרכים להצלת פליטי אירופה, ספק רב אם היינו מגיעים ליהדות המזרח.²⁴

הגורם השני היה המידע הנובר על מצבם המחמיר של יהודי אירופה. עוד לפני שהתברר מלאו היקפו של האסון באירופה החלה תהגנת היישוב לחשוב על יהודי המזרח כעל פוטנציאל עוזרי למפעל הצינוי לנוכח מצבם של יהודי אירופה. הרעיון כי המלחמה תביא לעליית משמעותם הצינוית של המרכזים היהודיים מחוץ לאירופה עלה עוד בשנת 1940, אך שלא בהכרח דובר על יהודי המזרח. בשלהי שנת 1940 אמר מלך גרשטאט:

הקיבוצים היהודיים באירופה, הגדלים והמרוכזים, נהרסו — [לכן] כל קיבוץ יהודי מעבר לים חשיבותו גדולה עכשיו פי כמה.²⁵

ואולם, עד נובמבר 1942 עמדה בעינה האוריינטציה האירופית של תהגנת היישוב. זמן
22 דברים במזכירות הועבר-הפעל של ההסתדרות כ-17 ביולי 1942 (אצ"מ).
23 דברים במזכירות הועבר-הפעל של ההסתדרות כ-20 ביוני 1945 (אצ"מ).
24 ברל, עמ' 166.
25 כתבלי מלחמה, עמ' 24.

קצו קודם-לכן ריבר בן-גוריון על הצורך להעביר במהירות שני מיליון יהודים לארץ-ישראל בתום המלחמה, והיהודים שעליהם דיבר היו יהודים אירופאים, אף שלא היה בטוח אם בתום המלחמה עדיין יהיו בחיים. בשלב הראשון, לקראת סוף המלחמה, כשרק יפול מוסולני, וחבאלקאנים יהיו פתוחים, אז עלינו להביא מאות אלפי יהודים, כסירות, לצוף, לבוא לארץ. בשלב הבא, בתום המלחמה, יש לקחת את הור הצעיר מאירופה, אם יישאר עוד, להושיבו בארץ ישראל. במקום לפגוש אתו בגיטאות.²⁶ במקום אחר, כאשר דיבר על הצורך להפוך את ארץ-ישראל לארץ-ישראל לעם היהודי, אדרסה למיליונים שננקרו במלחמה זו עקרה גמורה, הזכיר יהודים מהולאנר, בלגיה, צ'כוסלובאקיה, בסאראיבה ופולין, כלומר, יהודים אירופאים.²⁷

רק בשהחבר כי קלושים הסיכויים שאחרי המלחמה ייוותרו יהודים באירופה, עלתה חשיבות יהדות המזרח בגורם מרכזי בבניין הארץ ובביצור היישוב. בעצם הימים שבהם הופנמה המורעות ברבר גורלם של יהודי אירופה שוחררו יהודי צפון-אפריקה משלטון הציר. שחרור זה ואפשרויות הפעולה בקרב יהודי הארצות הסמוכות פתחו לפני היישוב אפיקי-פעולה חדשים:

לפנינו נפתח פתח פעולה נרחב. בעל חשיבות מרובה. בשים לב לכך שיהדות זו היא הקרובה ביותר אלינו ועלולה להצטרף אלינו עוד לפני חום המלחמה.²⁸

במקום אחר נאמר:

רוסיה [הכונה לפליטים בבריית-המעצמות האסיהיות] וצפון אפריקה הן שצריכות להיות מקורות העלייה העיקריים לזמן הקרוב וכיזון זה צריך להיות מרבו מאמצינו ומשקל פעולתנו.²⁹

בן-גוריון ייחס לקשר זה חשיבות רבה, ובכמה הזדמנויות דיבר על הצורך ליחד מאמצים רבים להגברתו: בראשית 1943 דיבר על זיטול ציוני של כמה גלויות — חורבניה, מנן. עיראק ואיראן. חיסול זה, טען, הוא 'התפקיד הברוע של הציונות של היישוב, של הארץ היהודי'.³⁰ באביב 1943 טען, כי מאתה שלא ניתן להשיב על השאלה 'במה יהודים יישארו כחיים באירופה, הדבר הראשון הנדרש מאתנו הוא לשים לב לאותם הקיבוצים היהודיים שסבטו היטלר לא הגיעה אליהם ואלה המעטים אשר ניצלו מהסכנה — אלה הם קיבוצי היהודים כמורת'. אמנם קיימים ריכוזים יהודיים גדולים בארצות-הברית ובברית-המעצמות, אך מהם —

26 דברים כישיבה הנלה המוכנת כ-6 באוקטובר 1942.
 27 דברים בוועידת מפא"י בכפר-יתחקן כ-25 באוקטובר 1942. בתוך: 'מערכה', ד, עמ' 89-91.
 28 דברי אליהו חכקן בהתייעצות ב'יתח אוגונים חלוציים' ונציגי תנועות הנוער-הנוער כ-11 בדצמבר 1942 (אח"ק, מיכל 54, ח"ק 10).
 29 דברי צבי רונשטיין כישיבה 'ברית אוגונים חלוציים' כ-11 בדצמבר 1942 (אצ"מ, חק S6/2048).
 30 דברים כישיבה מרכז מפא"י כ-24 בפברואר 1943 (אמ"ע, חק 24/43).

עליה רבתי אינה צפויה לנו כימים הקרובים. אבל יש שורה שלמה של קיבוצים יהודיים לא גדולים במזרח, שכיום שלנו: בסודיה, עיראק, חמק, מצרים, טרפול, חוניס ומארוקן. אולי בעוד חודשים אחרים — גם בבאלקאנים. שורה של קיבוצים יהודיים לא גדולים במזרח, שכיום שלנו — קיבוצים אלה מחייבים אותנו לראגה מיוחדת ולטיפול רחוף ונמרץ — למען העלצם בעוד מער והעלצתם ארצה.³¹

כנאום אחר טען, כי לקשר זה נרעת חשיבות רבה מפני האסון שקרה באירופה ואין אנו יודעים מה יהיה על יהודי אירופה.³²

גם אחרים העלו את הטיעון הזה. אליהו גולומב, ששב מבקור במצרים, טען, כי אין להמשיך ולהזניח יהדות זו, שהרי 'מי מאתנו ירע, איזה חלק של היהדות ישמש לנו בעתיד ולקרוב רוחבה לבנית עתידנו בארץ'. יעקב ניצני טען, כי 'הגולה ברובה סגורה בפנינו — אבל ישנה גולה שאנחנו יכולים להגיע אליה — הגולה של הארצות הסמוכות, ארצות המזרח'.³³ בקיץ 1943 נכתב בעניין זה, כי לא חזק מבולות ארץ-ישראל חיים שלוש רבעי מיליון יהודים:

במצבה הנוכחי של היהדות, שאנבים רבים כבר נתחבו הימנה ומיליונים צפויים אלי מוח — מיהדות המזרח נצטרך לשאוב כוחות אדם בשביל ציון ומפעליה.³⁴

דברים אלה מעידים עד כמה נתפס הקשר עם יהדות המזרח כחלקיק החיוי ליהודי אירופה ששכחתי.

עוד נקודה 'אירופית' יהיה העובדה, כי הקשר עם קיבוצים אלה היה חשוב מסיבה נוספת: הכנה לקראת פעולה עתידית בקרב יהודי אירופה. יהודי צפון-אפריקה, טען אליהו דובקין, הם הראשונים להשתחרר משלטון הציר. לכן מ'ית העלצת הקשר עמם עשוי לקבוע 'במידה לא מעטה את יכולת פעולתנו בשלבים הבאים, כאשר קיבוצים יהודיים נוספים ישתחררו בהדרגה'.³⁵

גורם 'אירופי' נוסף שהביא ליצירת קשר עם יהדות המזרח היה הפכת כמה מארצות אלה לנקודות קשר ומעבר בין היישוב בארץ לבין יהדות אירופה. הארצות העיקריות לעניין זה היו תורכיה ואיראן. בתוצא-לוואי של הנסיון ליצור קשר עם קהילות יהודיות באירופה, או עם ריברו הפליטים היהודים בבריית-המעצמות, הופנמה תשומת-לב גם לקהילות היהודיות המקומיות, והחל להיווצר קשר עמן.

הקשרים שנוצרו בין המשלחת בקושטא ובין היהדות המקומית הם דוגמה מובהקת

31 על מדיניותו הציונית, דברים כינוס מגויסי 'בחירות הסוציאליסטית' בפסח תש"ג, בתוך: 'מערכה', ג, עמ' 133-134.
 32 דברים כינוס באי-רכות סניפי מפא"י כ-11 באוגוסט 1943 (אמ"ע, חק 15/43).
 33 דברים כינוס באי-רכות סניפי מפא"י כ-13 באפריל 1943 (אמ"ע, חק 15/143). יעקב ניצני (1900-1962) היה עסקן במפא"י, שנולה בבבלגריה ועלה לארץ בשנת 1915. היה חבר הוועד-הפעיל של ההסתדרות, ואותי קים המרינה שימש שנים מספר כחבר כנסת.
 34 'לוטמן', 'נכתב תנועת נוער חלוצית בארצות המזרח', הופעל הצעיר 22: כילי 1943.
 35 דברים כינוס באי-רכות סניפי מפא"י כ-13 באפריל 1943 (אמ"ע, חק 15/143).

אותם — [לא] זכרנו את היהודים הנדחיים האלה, החיים הכריתו אותנו להיכר בהם.⁴⁰

במקום אחר נטען, כי התייחסות אינסטרומנטלית זו, דאייתם אך דרק כמאגר, עלולה להיות הדיח-אסון: תהיה זו שגיאה אם — נראה אותם אך דרק כרודוה לדברים הקיימים כארץ ולא כשלעצמם, על הפרובלמות שלהם.⁴¹ הפן השני בחתושה זו היה הכאה על החטא של אי-ראיית הנולד. הובע צער על הנתנתה של יהדות המזרח ועל הערד חוזק כי עשוי לבוא יום שהיא תהפוך לארית חיוני במדיניות הציונית. החרטה היתה בעיקר על קוצר-הראות, על חוסר-ההבנה כי יש להשקיע בה, שכן עשירה להתפתח סיטואציה שבה תמלא תפקיד מרכזי. הדגש החשם אפוא כהיבט האינסטרומנטלי, ולא כבעצם הקשר עצמו. ניתן למצוא ביטויים רבים לפן זה. יצחק לופטן כתב:

הזנחנו אותה [את יהדות המזרח] ולא שמנו לב אליה בראוי, הפלינו אותה לרעה מכל הפרוצות הגולה, עבשיו באו תליפות הזמן ומקיני ומצורים אנו לתקן במפגיע את אשר עשינו — [שכן] מיהדות המזרח נצטרך לשאוב כוחות אדם כשכל ציון ומפעליה.⁴²

משה קליגר, איש 'הקיבוץ המאוחד', כתב, כי כמשך שנים לא דאינו בקהילות ישראל אלו שבשכונתנו גורם אקטואלי כבנייה של ארץ-ישראל. את החומר האנושי שאבנו ממקורות אחרים, אך לנובת הקודה באידופה 'עלה ערכן של קהילות ישראל במזרח במאוננו הלאומי'. הסיבה לכך היא חרדה להמשך התפתחותו של היישוב בארץ — 'תקפה אותנו חרדה מצדקת לקיומנו הלאומי ולאומי הפידי'.⁴³ חתושה נוספת שעלתה ביחס ליהדות המזרח הייתה החרדה לגורלה. אליהו רובקין טען, כי יש להעלות אותם ארצה מהר ככל האפשר כדי להצילם, שאם-לא-כך הם צפויים ל'סכנת שחיתות איומה אשר לעומתה חיראה השחיתה באידופה פחות נראה משהיא נראית כיום'.⁴⁴ חרדה זו נבעה מממה מקורות. במהלך המלחמה נפגעו כמה קהילות יהודיות: הפריעות בעיראק בקיץ 1941, שבמהלכן נספו למעלה מ-100 יהודים; ומס-הכרוב שהוטל על יהודי תורכיה והרס את תשתיתם הכלכלית. במאדוק ובאגלידיה לא כוטלו חוקי האפליה של וישי, ולא החודו ליהודים וכויתויהם. וואלם, פודענויות אלו אין כהן כדי לתת הסבר מלא לזכרי רובקין. תומרתן הייתה מוגבלת: יהודי תורכיה אמנם הושפלו ונסחטו, אך בדרך-כלל לא סבלו מפגיעות פיסיית.

40 רבדים בישיבת הועד-הפועל של ההסתדרות כ-29-30 בדצמבר 1943 (אק"ם), אליהו לול (1952-1991) היה מפעילי מפא"י בתל-אביב שמוצאם מעדות המזרח, היה יושב-ראש הסתדרות 'חלוצי המזרח' ומראשי מפא"י בירושלים.
41 דברי חיים רוקח בישיבת מרכז מפא"י כ-12 ביולי 1943 (אמ"ע, חק 23/43).
42 'עומת תנועות הנער' החלוציות בארצות המזרח, הפועל העברי כ-22 ביולי 1943.
43 'הקיבוץ הגולה', בתוך: צורר מבחנים, 146 (211), 14 בינואר 1944, עמ' 138.
44 רבדים בישיבת מדבו מפא"י כ-12 ביולי 1943 (אמ"ע, חק 23/43).

פרק שביעי
לכך. המשלחת החלה להתארגן כשלהי 1942 ובראשיה 1943, ועצם ישיבתה שם הכיאה אותה להתייחס גם אל היהדות המקומית. ברוב המכתבים ששלחו שליחים מקושטא אמנם אין זכר למצבה של יהדות זו, אך בעת ההיא הוטל על יהדות תורכיה מסידור, שהביא להתרוששות כלכלית ולגל פתאומי של דצוק לעלייה, ועיין זה אכן נזכר בכמה מן המכתבים מקושטא. ³⁶ מידע על יהודי תורכיה הגיע גם מנציגי היישוב ומנהיגיו שהגיעו לביקור בקושטא, ביקור שמשותרו העיקרית הייתה מעקב מקרוב אחרי הפעילות למען הצלת יהודי אירופה, אך בדיוחים שסמרו אחרי שובם התייחסו גם למצב היהדות המקומית.³⁷
התהלך באיראן היה דומה: אחרים מן הקשרים עם יהדות זו נוצרו דרך אנשים שהודמנו לארץ זו למטרות אחרות. אהרן ציילינג, למשל, נפגש עם יהדות זו במהלך ביקור באיראן שנועד לתכלית אחרת. מיפגשו עם יהדות זו היה, לרובינו, במידה רכה מתוך 'היסת הערת' (דאה להלן).³⁸ גם שאול מאידוכ, ששהה בראשיה 1943 בארבעה חודשים באיראן כרי לעמוד על חשיבותה כארץ-מעבר לפליטים מברית-המועצות, נפגש במהלך שהייתו עם יהודים איראנים. עם שובו דיווח, בין השאר, על מצב היהדות שם.

יחס היישוב ליהדות המזרח

לנוכח המיפגש עם יהודי המזרח שדרה בקרב יהודי הארץ. ברובם אשכנזים, חתושה חדטה על כי יהדות זו הוזנחה במשך שנים כה רבות: 'אנו, יהודי הארץ, משולים למי שאינו קוצר בהווה מאחד ובעבד לא זוע ולא חרש'.³⁹ לחתושה זו היו שני פנים. הפן האחד היה העובדה, שרק הניתוק מיהדות אידופה, המאגר הטבעי, כפה על היישוב להתעניין ביהדות המזרח. אליהו לול (לימים הכרמלי) טען, כי במשך שנים נשכחו יהודים אלה והוזנחו:

מצרים הסמוכה 'טרה אינקוגניטו' [ארמה עלומה] נשארה עד כה — והנמצא מעבר לדאש אלנקודה [באלן] מעבר להרי החושך נמצא.

יהודי מזרח אידופה ומדכוה זכו בטיפול מסוד ומאורגן, ואילו יהודי המזרח, שהיו כה זקוקים לטיפול זה, לא קיבלוהו. גם עתה, טען, הפנייה מורחה לא באה לשמה. אלא דק בלית ברירה, עקב אילוצי המציאות:

אין אנו יכולים להתפאר שגילינו אותם. החיים האכזריים הכריתו אותנו לגלות

36 ראה, לדוגמה, מכתב של ויגה פומרנץ שנשלח מקושטא כ-22 בדצמבר 1942, בתוך: צורר יריעות, ר (אק"ם), תשיב 2, מיל 21, חק 120.
37 דברי אליעזר קפול בהתגלה הסוכנות כ-28 בפברואר 1943 הם דוגמה של דיווח מקושטא המתייחס גם למצבה של יהדות תורכיה.
38 ראה דברי בישיבת הועד הפוליטי של מפא"י כ-3 במאי 1943 (אמ"ע, חק 23/43) ובישיבת מועדון הועד-הפועל של ההסתדרות כ-29 באפריל 1943 (א"ע).
39 צ' רונשטיין, 'פנינו ליהדות המזרח', הפועל העברי כ-22 ביולי 1943.

151
131

וליהודי מאורקן ואלג'ידיה החזירו ובויתותיהם באוקטובר 1943. התדרה לגורלה של יהדות המזרח ההוצעה שעוררו הפורעניות נבעו לא רק מצבן האובייקטיבי של הקהילות השונות ומן הסכנות הייאלית שנתקפו להן. הן נבעו גם מחרדות ביישוב לגורלו של העם היהודי כולו, חרדות שהושלכו על יהודי המזרח, ולא נבעו ממצבן כפועל. מן זה בא לידי ביטוי בכמה אופנים.

ראשית, על קהילות המזרח הושלכה החפיסה, בחלקה אולי בלתי-מודעת, כי צל העולם הוא לנו גרדום.⁴⁵ חפיסה זו נבעה מערעור הבטחון לנוכח רוצחם וגזרות של הנאצים והפאשיזם וממדי נצחנותיהם ומן החמושה, כי בכל מקום בעולם, לא רק באירופה, נשקפה ליהודי סכנה. חפיסה זו נבעה גם מן ההשקפה, שאנשי 'הקיבוץ המאוחד' היו דובריה הכותים ביותר, כי האידיעים הולכתו בצורה הברורה ביותר את צדקת החיזה שלפיה ככל מקום על פני כדור הארץ, פרט לארץ-ישראל, נשקפת סכנה ליהודים. התדרה לגורלה של יהדות המזרח הייתה אפוא מעין מילוזג של נתונים ריאליים — קיבוצים יהודיים שוקעים, הנתונים במצוקה וסובלים מאפליה ומרדיפות — ושל השקפת-עולם שבבסיסה הטענה, כי 'כל העולם הוא לנו גרדום'.

שנית, עולם האמציאציה הבסיסי של מנהיגי היישוב היה אידיופי, ודבר זה הוליד את ההלכה — אף-כי לא תמיד ראינואליות ומודעת — כי מה שקרה באירופה יקרה בצורה זו או אחרת גם לקהילות היהודיות בתפוצות אחרות. כולל יהודי המזרח. בראשית 1943 תיאר צבי יחיאלי את מצבם של יהודי תורכיה וטען, כי החור בפחח המשרד הארצישראלי בקושטא מזכיר לו את הימים הראשונים אחרי עליית היטלר כגורמה.⁴⁶ רבבים שאמד כן-גוריון בראשית 1943 הם דוגמה מעניינת. ברובו על מצבה הקשה של יהדות המזרח כחן את מצבן של קהילות שונות מזוית-דיאיה אירופית טהורה. על יהדות עיראק, לדוגמה, אמר: 'יש לחסל את גלוח עיראק — לא צריך לחכות עד שישחטו אותם, לא צריך לחכות ש"פולין" תחזור שם'. בדכרו על מצבן הכללי של קהילות אלה עמד על הצורך בחיסולן:

לא חיסלו של היטלר, אלא חיסול ציוני של כמה גליות, כי בכמה ארצות יש ליהודים רק שחי ברירות: או היטלר או ארץ-ישראל.⁴⁷

תחושה נוספת שעוררה יהדות המזרח הייתה של זרה ושונות. אחת החופעות שהרשימו במיוחד את מי שכאו במגע עם יהודי המזרח הייתה התחושה, כי המוזכר ביהדות שונה, זרה, פרמיטבית, רחוקה מערכי ארץ-ישראל ככלל וארץ-ישראל העובדת בפרט. הדרכים שבאמצעותם ניחן להתייחס ליהודי זו, להכינה ולפתח עמה מערכת קשרים ון אפוא שונות כהרבה מן הדרכים שבאמצעותן נוצרו קשרים עם יהודי אירופה. דוגמה של דרך חשיבה זו ניתן למצוא ברין-חשובתן על יהדות לונד, שבו מחוארים הללו ל'פרימיטיביזם' לפרימיטיביות זו כמה ביטויים. אחד הוא בתחום הדתי:

- 45 אלוהו רובקין השתמש בביטוי זה בכרויו בישיבת מרכז מפא"י ב-20 במאי 1942 (אמ"ע, חק 23/42).
- 46 דברים בישיבת מרכז מפא"י ב-24 בפברואר 1943 (אמ"ע, חק 23/43).
- 47 שם, שם.

אשר לרת, גדולה היא הבערות. יש אמונה עיוורת, הנכללת לפעמים עם פאנאטיזם מעטים הם הלמדינים ולפעמים נרמה לך, שהנך נמצא בין אנשים פרימיטיביים במלוא מובן המלה. קיימות גם אמונות טפלות המתלמזות בצורות שונות ומשונות, החל מ'עין רעה' שדים מזיקים, לחשים וקמיעות ועד 'פדיון נפשי' בכסף תולה מסוכן.⁴⁸

ביטוי נוסף של היפרימיטיביות היה כחתום חיי המשפחה. ההכיל בין מעמד הגבר למעמד האישה הוא בולט ביותר:

כרוב הבתים האישה ואתה הבנות אינן ראיות לסעוד יחד עם האב ועם הבנים. הזבדים טועים ליד השולחן. כשהנשים טוערות כיושבן על הוצפה במטבח.

רחוק יהדות המזרח מארץ-ישראל וערכיה בא לידי ביטוי גם ברין-חשובתן שמסר אנצו סרני. ששב משליחות בעיראק בראשית 1943. בהיותו שם, סיפר, קרא את עמיעות פתחיה מרגנסבורג, האומר, כי 'בכבל הבול אחרת' וכאמת גלוח בכל שונה מכל גלות אחרת. היהדות שם 'שקועה במסודת של ימי הביניים' ונמצאת כחלהך מתמיד של התפוררות:

יש לציין התפוררות שליומה של החיים הציוניים היהודיים. מוסדות צדקה אינם קיימים. דת במובן הרציני של המלה איננה קיימת. ישנה מסורת מאובנת.

לפנים עור לימוד עברית בכמה בתי-ספר יהודיים, ועוד היה קשר כלשהו בין יהדות זו לבין ארץ-ישראל. אך מאז קמה בעיראק מדינה עצמאית בשנת 1932 'יסי מנהיגיה בשיטתיות לנתק את הקשר ההיסטורי בין היהודים לבין עמם וערכם'. למשל: הוטל איסור על לימוד עברית, נתן וכל מקצוע יהודי אחר. הדבר גרם, שיהדות זו רחוקה לא רק מארץ-ישראל וערכיה, אלא גם מן היהדות: קם בעיראק דוד יהודי שאינו יודע יהדות מהי.⁴⁹ במקום אחד כתב סרני:

כשאנו כאנו [לעיראק], באפריל 1942, כבר נשכח הרושם הראשון של הפרעות. היהודים הסתגלו למצב החדש אשר נוצר עם כניסת האנגלים — אמנם חשבנו לפני כואנו הנה, שבעיראק המונים מוכנים לעלייה בכל מחיר ותפקידו יהיה רק לבוא, לארגן ולסדר את העלייה, לכוון את צעריה. נוכחנו מדיש מהר לדעת שהמצב הוא אחר — נמצאו מעטים [שהיו] מוכנים להסתכן בדרכים בלי בטחון למפרע להגיע לארץ.⁵⁰

היאור נוסף של ריחוק זה הביאה רחל ינאי-בן-צבי לאחר ביקור בסוריה, לדבריה הלידים היהודים שם 'יודעים על קוצה יותר מאשר על ארץ-ישראל'. כדברה עם האינטליגנציה הירדן-חשובתן, שנכתב ב-7 בנובמבר 1943, נשלח אליהו רובקין ולשאל מאיכות על-ידי יריב יאור דואר (רומרי' וילר ב"י). השניים היו משליחים הראשונים של המוסד לעלייה ב' בצפת-אפרקה ונשלחו לשם בקיץ 1943 (אמ"ע, חק 50/3/8).

49 דברים בישיבת הוועד-המפעל של ההסתדרות ב-13 במאוס 1943 (אמ"ע).

50 מתוך מכתב מעיראק מ-3 בפברואר 1943 (אצ"ס, חק 525/5289).

היהודית המקומית על הקיבוץ והקבוצה רבים מהם 'פקחו עיניים גדולות, לא ידעו שום דבר על ארץ-ישראל', ואילו תלמידות יהודיות בדרמשק גילו אמנם בקיאות רבה בכדיימי צרפת, אך באותה מידה גילו כוונות מדהימה בקורות עם ישראל: 'ששאמדו נפלאיו, אודו עניינן — אבל כששאלתי מה זן יודעות מחולדות עמן — השתרדה שתיהן'.⁵¹ מוטיב רומה בא לירי ביטוי כדברים שכתב וניה פומרוג'ן על הנער היהודי בחורכיה: 'יש ביניהם נעים טובים, אך רחוקים מאוד כדברם מהארץ מההסתדרות וכי'.⁵²

זרחום של יהודים אלה וריחוקם מערכי הציונות וארץ-ישראל לא פסקה גם אחרי שעלו ארצה. על העלייה מתורכיה שנקלטה בקיבוצי 'הקיבוץ המאוחד' נכתב:

למרות היותה מארץ מוצא אחת, אינה כלל מעור אחד — דבר אחר מאחד את כל העולים [מתורכיה]: אי ידעה זרות מוחלטת למפעל הציוני. לפועל העברי וליצירתו — לא כל שכן.⁵³

ציוניותה של יהדות המזרח והרמיון בין התייחסות היישוב אליה ובין התייחסותו לשאריה הפליטה

זוהתה ושונותה של יהדות המזרח וריחוקה מארץ-ישראל, ולעתים גם מן היהדות, עלו בעיקר בשני הקשרים, שאינם רחוקים זה מזה. ההקשר הראשון היה השאלה: באיזו מידה יהדות זו אכן מסוגלת למלא את המשימות שהועמדו לה הציונות והיישוב ולשמש מאגר חלופי, ומה מידת נכונותה לעלות ארצה? אל שאלה זו נגלגלה החרדה שמא בגלל זרותה של יהדות זו תחמץ הקוויקטוריה, שהרי מודבר כיהודים שלא היו עלים לארץ מותר איריאולוגיה או הכרה. לפיכך יש לנצל כל רצון חולף לעלייה שמקורו בפרעות, בדידות או במצוקה כלכלית, שכן ככך טמון היסוד היחיד להעלאתם ארצה. ברור, כי בחלוף רשומם של האירועים הקשים יעלם הרצון לעלות ארצה כלא היה.

לשאלות כדבר 'ציונותה' של יהדות המזרח, מידת נכונותה לעלות ארצה והצורך לנצל במהירות כל נכונות, לעלייה כטרם חתלף נדעה חשיבות רבה, שכן הן הפגיעו כמעט באותה צורה לגבי יהדות אירופה. משום כך אפשר למצוא נקודות דמיון בין יחסו של היישוב ליהדות-המזרח לבין יחסו ליהדות אירופה. העמדה הבסיסית כלפי שני ציבורים אלה הייתה הרצון לראות בהם חלק כמאבקם הפוליטי של היישוב ושלי התנועה הציונית וחוספת כוח לגירול היישוב ובניין הארץ. כתוצאה מכך הוצגו לגבי שניהם שאלות דומות והועלתה דרך-פעולה דומה. במידת-מה ניתן אפוא לראות בהתייחסות היישוב ליהדות המזרח ובביטוי שיעודה החיחסות זו מעין הקדמה למערכת הקשרים בין היישוב לבין שאריה הפליטה.

- 51 דברים כשיכת הועד-הפועל של ההסתדרות ב-23 בפברואר 1944 (א"ע).
- 52 מתוך מכתב מקישטא מ-22 בדצמבר 1942, בחוץ: צודי ייעוה, ד' (אק"מ, חטיבה 2, מיכל 21, תיק 1120).
- 53 סימקוה(ז), על פגישה מודיכיי העליית מארצות המזרח, צורה מכתבים, 150 (215), 12 באפריל 1944. הדברים נאמרו בכנס שנערך בקיבוץ בית-השיטה ב-12-13 במאוס 1944.

מבחינה ציונית ויישובית החשובה בתשובה על השאלה כדבר נכונותה של יהדות המזרח לעלות ארצה לא היה חדר-משמעותי. מן הצד האחד הגיעו עדויות, כי פעולה ציונית חניכה ארצישראלית עשויה להניב פירות. אליהו גולומב, ששב מבקור במצרים, טען, כי שני גורמים מביאים ל'עלייה ייחודה כהכרה לאומית יהודית' שם: הופחד מפני הצפוי להם בעתיד ו'הרגשת הסולידריות היהודית הקיימת לשמע הצרות היהודיות'. אחר מביטוי ההכרה הזאת היה הגברת היקפה לארץ-ישראל: 'יונקים מארץ-ישראל, רוצים לינוק ממנה הזרבה יותר משניתן להם'.⁵⁴ אליהו דובקין, שעבר באביב 1942 דרך עיראק בדרכו לאיראן, תיאר את רצונם של יהודי עיראק לעלות במלים אלה: 'עברתי בדרכי את יהדות עיראק — 100,000 יהודים הבוערים לעלות לארץ-ישראל'.⁵⁵

אך רוב העדויות שהגיעו היו מסוג אחר. מבחינה ציונית ויישובית התמונה שעלה מהן לא הייתה מרנינה. כשוכו מעיראק דיווח אנצו סרני, כי בעקבות הפרעות ביהודי בגדאד ציפה למצוא שם 'אנשים הרוצים להתפלל בחברה העיראקית, וזמן קצר אחרי הפרעות נראה הפריעות אמנם גז חלום ההתחללות בחברה העיראקית, ומן קצר אחרי הפרעות נראה כאילו מתחילה התארגנות לקראת עלייה, אך בפועל ירדו היהודים על אפשרויות רבות שהיו אז להגר לארץ-ישראל. אילו היחה נפתחה איזו דלת מיד אחרי הפרעות, יהיו מתפרצים אליה [צ"ל 'דרבה'] כל יהודי עיראק'. אך הואיל והרצון לעלייה ניזון אך ורק מחרדת קיום, הוא נמוג במהרה'. להערכת סרני החמצנה ההודמנות לעלייה מעיראק גם מפני שלא היו 'אנשי ארץ ישראל היהודים לכוון ולארגן'.

הזרבה צעירים יהודים נוטים לקומוניזם — [זם] מכינים על רוסיה ועל הקומוניזם בעל נסיון להיפטר מכל השאלה היהודית.

כשנה וחצי מאוחר יוחר עמר שאול מאירוב על תופעה זוהה בקרב יהודי בולגריה וראה בה אחד הגורמים לקשיי הפעולה הציונית באירופה.⁵⁶ היבט נוסף שעמד עליו סרני היה חוסר התאמתם של יהודים אלה לחיי הארץ: 'אנחנו צדיכים להסביר להם מושגים ראשוניים, מושגי עבודה, מושגי ארגון'.⁵⁷ דיווח נוסף, שגם ממנו עולה כי יהודי עיראק אינם מונחים בכיסה של התנועה הציונית, שלח אריה שיל (לימים אשל), שהגיע לעיראק באוקטובר 1943 כדי לחלף את סרני, שיל כתב לאלהיו דובקין, כי עובר-אורח מקרי עשוי להתרשם מ'ציוניותה' של יהדות עיראק. אולם, מכט חודר מגלה, כי אין בה ציונות, געגועים על ארץ-ישראל או נכונות לעלייה, אף שחבוי בה ניסוד נפשי מסוים:

- 54 דברים כינינס באירוח סניפי מפא"י בתל-אביב ב-13 באפריל 1943 (אמ"ע, תיק 157/143).
- 55 דברים במעצת 'הקיבוץ המאוחד' ב-21-23 באוגוסט 1942 (אק"מ, חטיבה 5, מיכל 6, תיק 8), הורגשה במקור.
- 56 הדברים שחנאו הם צירוף של דבריי כשיכת מוכרות הועד-הפועל של ההסתדרות ב-30 במאוס 1943 (א"ע) ובתגולת הסוכנות ב-4 באפריל 1943 ושל הנאמר בתיק-החשבון ששלח מעיראק ב-2 במאוס 1943 (א"ע, תיק 5289/S25).
- 57 ראה בעניין זה דבריי כשיכת מוכרות מפא"י ב-24 בספטמבר 1944 (אמ"ע, תיק 24/44).

אך כל ה'חודי' הציונית היאני מאמין של היהודי הוגיל — כל זה אינו אלא צביעות בצורה איומה, לבאנטיניו כשיא התפתחותה.

להערכתו יהודי עידאק מעוניינים להשיג רשימות-עלייה רק בתור 'זעורת ביטוח':

חשבתם הוא שסדטיפיקאט לא יכול להזיק. אם המצב יודע פה, אנצל אותו. ואם לא — אם אוכל לעשות ממון בנגדאר — שייילך הדשיון לאיבוד. כך נהפך רשיון העלייה להכנסה של אלטרנאטיבה, לדרך נסיגה בשעת הצורך.

בכלל, כהב שיל, חוסר האופי של היהודים פה הוא מבהיל. סיכויי הציונות אינם מזדריס, שכן 'הגשמתה היא שאלה של אופי והצעה, ואלה לא תמצא פה כמעט'.⁵⁸ עדויות בנוסח זה הגיעו גם מארצות אחרות. רחל ינאית כן ציפי סיפורה, כי בקרב יהודי סוריה, שנמשלו מעמדוהיהם הכלליות —

יש שעוזבים, ואנחנו יכולים לראות בכל חוצות ארץ-ישראל, ובפרט אולי בחוצות חיפה, בחורים אלה [בחורים יהודים מסוריה] העוזבים את הגבול ובאים הנה, אבל כשם שעוזבים את הגבול בנקל, כך גם חוזרים בנקל, ורבים מהם מביאים את ריבת הארץ.⁵⁹

יהודה בראגינסקי סיכם היטב זה כטענה, כי בקרב יהדות המזרח ישנה שאננות הנפסקת מדי פעם עקב מהלומה הניתנת על ראש היהודים. לכן ניתן להשוות את מצבה למצב שארית-הפלטה באירופה: 'היהדות [האירופית] שנשארה ותישאר לנו לפליטה, כמעט כולה — משתוקקת ליציבות, למנותה'.⁶⁰

התמונה שתוארה היחה אפוא מורכבת. אך המסקנה שהוסקה ממנה היחה חרי-משמעותית: יש לנצל כל מצב, כל קוויקטוריה, כדי להגביר את הפעילות הציונית בקרב יהדות זו, במגמה להעלותה ארצה. מסקנה זו עלתה עוד בראשית המגעים עם יהודי צפון-אפריקה. בנובמבר 1942, אחרי נחיתת בעלות-הברית שם, נראה היה, כי ניתן לנצל את תקופת 'בין השמשות' לפני שהיהדות המקומית, שטרלטה בימי שלטון וישי, תתגלגל לשלטון בעלות-הברית. עניין זה כבר עלה בישיבה הראשונה שנערכה כדי לארגן סמינר לשליחים שייצאו לארצות אלה. אליהו דובקין ציין, כי יש להופיע בארצות אלה בתקום, לפני שהמצב בוקן יתייצב. אחרי שיתייצב רבים הסיכויים שהיהדות המקומית תסתגל לתנאים החדשים ולממסטר החדש, ואז יפוחו סיכויי הפעולה הציונית בקרובה. אם אמנם יש סיכויים לפעולה, אפשר יהיה לנצלם רק בתקופת ההסתגלות לשלטון החדש:

חשיבות יתר נודעת לכך, שנודע להופיע כהקדם, כטרם תתמיל יהדות זו, אשר נחשול קשה של אנטישמיות עבר [עלייה], בייחוד בעת שלטון וישי, להסתגל אל

58 מתוך מכתב ששלח באוקטובר 1943 (יום כתיבתו מטושטש) (אמ"ע, חיק 50/3/8).
59 דברים בישיבת הוועד-הפועל של ההסתדרות כ"ג בפברואר 1944 (א"צ).
60 דברים בוועידה הי"ד של 'הקיצוץ המאוחר' בנכסות-כונר כ"ד-18 בינואר 1944, בתוך: הוועידה הי"ד, עמ' 165.

התנאים החדשים אשר נוצרו עם בניסת צבאות הברית למדינות הללו. נפילתה של צופת, אשר לאורה נחנכו היהודים במקומות ההם, עוררה מוכוה רבה. בתוך המבוכה הזאת עלינו לחשל את הרצון הציוני.⁶¹

חצי שנה לאחר-מכן שוב העלה דובקין את עניין הקוויקטוריה, הפעם לא רק בצפון-אפריקה, אלא כמרחב בכלל. בארצות אלה הפעילות היישובית החלה באיחוד: בתורכיה 'אנו כפני שוקת שכורה', לעידאק 'אנו שנה אחדי השתיטוח', וכלוב נעשה משהו רק הודות לעובדה שבמקום היו חיללים יהודים שהקימו בית-ספר. על צפון-אפריקה אמר, כי המצב הקוויקטוריאלי שם נמשך, למרות העובדה שחלף פרק-זמן מאז נחיתת בעלות-הברית באיחוד. הציבור היהודי, כולל הציבור המתבולל, מאוכזב ממשטר זיירו אשר כמדורו כמשטר וישי.⁶² לא בוטלו חוקי האפליה נגד היהודים: אין מקבלים חזרה את היהודים שפוטרו ממשרותיהם, אין מחזירים סתורות ותנויות שעוקלי. במקביל לכך גברה הלאומנות הערבית בארצות אלה. מצב זה עורר מחלוקת בין 'הקונים האומרים שיש להסתגל לרוח הערבית ובין צעירי היהודים האומרים שיש להילחם בה'. מבחינת דובקין העידה מחלוקת זו על 'קוויקטוריה מיוחדת שיש לנצל'.⁶³

מס' דרכו מיוחד (varlik vergisi) על סחורי המדינה. הנמוק להטלת המס היה, כי האינפלציה, שגאתה בתורכיה כשנת 1942, גרמה לכך שהסחורים, ובמיוחד בני המיעוטים, גרפו רווחים קלים. את גובה המס קבעה ועדה מינהלית, שהוקמה בכל מחוזות המדינה. החלטת הוועדה היחה סופית, ואי-אפשר היה לערער עליה. מי שלא שילם את המס חך חדרש, כל רכושו הוחרם, והוא נשלח למחנה-עבודה. כאשר הודיעו הוועדות השונות על החלטתן, התברר, כי המס שהוטל על בני המיעוטים ככלל, ועל היהודים בפרט, היה גבוה פי חמישה ויותר מן המס שהוטל על המוסלמים. היו מקרים שסבום המס שהוטל היה גבוה בהרבה מערך כל רכושן של הנישום. בינואר 1943 החל גל של החרמת רכוש ונעצרו מי שלא שילמו את המס. בגל זה נשלחו כ-1,500 איש למחנות-עבודה, מהם כ-800 יהודים. בעקבות גל האפליות החלו יהודי תורכיה לסבול מהשפלה, לעג, איומים וחסרונות ולחיות בפחד מתמיד, דבר שיצר רצון דגעי לעלייה.

הנשא עלה כדברי אחדים מן המבקרים בקושטא. מלך נישטאט טען, כי מס זה עלול למוטט את יהדות תורכיה מבחינה כלכלית: 'אפשר לומר, כי מבחינה כלכלית בא עתה

61 דברים מהתייעצות 'צרות ארגונים תלויים' ונציגי התנועה הנתער כ"ו בדצמבר 1942 (אצ"ס, חיק 56/2048).
62 כ"ד בפברואר 1942, אחרי רצח האדמיראל ז'אן פראנסואה דארלאן (Darlan), שהיה הנציב העליון מטעם שלטון וישי כמאוזקו ונאלג'ייה, מינו האמריקאים לתפקיד זה את גנרל אנרי זיירו (Giraud), מימשל זיירו לא שינה את החזיקה האנטי-יהודית מתקופת וישי וסירב להחזיר ליהודים את זכויותיהם. מבחינתו היה סירוב זה לשונה את החזיקה הטמל המשמעותית ביותר של עצמאות המשטר שם לפני בעלות-הברית. 'עו כרמיה', המעניק ליהודים שריון זכויות, הושב לחוקפו רק באוקטובר 1943, כלומר, כמעט שנה אחרי הנחיתה בצפון-אפריקה.
63 דברים בישיבת מרכז מפא"י כ"ד ביולי 1943 (אמ"ע, חיק 23/43).

הקץ על יהדות זו, תהליך זה, שהתחולל כן-לילה, גרם, בי היהודים שלפני הטלת המס לא היה להם כל קשר עם ארץ-ישראל וזכרו בולם בארץ-ישראל, וכולם רוצים לעלות. עשרות ומאות כאים לאותם הכרדים שיש להם קשר לארץ-ישראל ומבקשים: הצילונו!⁶⁴

גם צבי יחיאל החייחס לפרשה עגומה זו: מס זה, סיפר, הוא הס כלכלי גמור של כל יהודי תורכיה. הוא עורר —

התפצות של כל חוגי היהדות התורכית לעלייה. הם מוכנים להגיע ארצה בכל הדרכים. הם דורשים סרטיפיקאטים. יש עכשיו חור של יהודים לפני המשרד האי"י בקרסטא.⁶⁵

משה שרתוק, שביקר בקרסטא בקיץ 1943, ראה במס זה זמנס, התרמת הדברש ונישול כלכלי — נישול גמור ומוחלט. ובעקבות זה אחזו את הציבור היהודי שם הלך דוח של עלייה לארץ.⁶⁶ ואולם, באמור, הרצון לעלות היה דגעי, וזכרים ראו בעלייה לארץ-ישראל דרך לצאת מחורכיה. כפי שהעיד אליעזר קפלין:

רכים אין רואים אח א"י כמקום לישיבת קבע עבדם — אחרים שאלו אותי אם קיי"ם איסור יציאה מארץ ישראל למצרים.⁶⁷

תופעה דומה בלטה גם בקרב יהודי איראן. אהרן צילונג, שביקר בטהראן בשלהי 1943, עמד על הצורך לפעול בקרב יהודי איראן כל עוד הדבר ניתן:

בפרם יש לנו עכשיו מידת מה של נשימה חופשית (מפני מציאותן של בנות הברית במדינה) ויש צורך לנצל חקופת נופש זו. אינני יודע ביד מי תפול יהדות פרס ומה יהיה המצב הפוליטי שם כעבור זמן מה. ופרם זוהי מדינה שצריך לחסל את המציאות היהודית בה.⁶⁸

אהרן (רוניה) רבינוביץ, שביקר באיראן יחד עם צילונג במסגרת משלחת שהעבירה אמבולאנסים לברית-המועצות כשי מן היישוב העברי בארץ-ישראל לצבא הארם, סיפר, כי כימי שהתו שם נפגש עם נערה השייכת לקבוצה הלומדת עברית במחתרת. הנערה טענה כאונוני, כי היא וחבריה רוצים לעלות, אך זהו רצון מותנה. מוגבל: אם לא יהיו סרטיפיקאטים — כל העניין יתנדף כעשן.⁶⁹

- 64 רכים בישיבת הועד-המועל של ההסתדרות ב-30 בדצמבר 1943 (א"ע).
- 65 רכרים בישיבת מרכז מפא"י ב-24 בפברואר 1943 (אמ"ע, ח"ק 24/43).
- 66 רכרים בהנהלת הסוכנות ב-22 באוגוסט 1943.
- 67 רכרים שם ב-28 באוגוסט 1943.
- 68 רכרים בישיבת מוכיכות הועד-המועל של ההסתדרות ב-13 בינואר 1944 (א"ע). אהרן צילונג (1964-1964) היה חבר עין-החור, ממנהיגי "הקבוצה המאוחדת" וסיפה ב' חבר מוכיכות הועד-המועל של ההסתדרות והועדה המדכרת שלה. בשנים 1948-1949 כיהן כשר התק לאות הראשון של מדינת ישראל.
- 69 רכרים בישיבת מוכיכות הועד-המועל של ההסתדרות ב-13 בינואר 1944. רוניה רבינוביץ

עניין זה — תוצון לעלייה העלול להתגרף כעשן כהעדר רשינות-עלייה — הוא מוטבי שהופיע לימים כחוט-הדשני בדיווחים על שארית-הפליטה באירופה. אחת הדרכים לנצל אח המצב הנטיל היחה הקמת "תחלוצ האחיד". אחרי ביקור באיראן אמר שאול מאירוב:

בארצות אלה — [שבתי] אורגון העלייה, עצם הפעולה הזאת, עומד כסימן שאלה גדול — יש הרבה דרכים של חוס. אבל רק דרך אחת לפעולה — דרך של תנועה תלוצית אחת, המושחתת על היסודות הכלליים של תנועתנו.⁷⁰

עמדה דומה הביע אליהו דובקין:

למרות הקשיים יש החלוח מעודדות יש קונוקוסטרה מעודדת, אבל תנאי אחד לניצולה: הסתערות על הגולה הזאת במאוחד.⁷¹

נימוק זהה התשמע גם בעניין שארית-הפליטה שנותה באירופה: הצורך לנצל מצב נטיל העלול להשתנות ללא שוב, יהיה אחד הנימוקים שהשמיעו התומכים בהפעלת 'תחלוצ האחיד' גם באירופה.

עניין נוסף שעלה, הן בנוגע ליהדות המזרח הן בנוגע לשארית-הפליטה, היה היחס לעבודה ולערכי ארץ-ישראל העובדת, עניין שעלה עוד בראשית הקשר עם יהדות זו: הטענה, כי המדובר ביהודים שאינם מוכנים לראות כחיי עמל דרך חיים, ומבחינתם האדם העובד נמצא כחתחת הסולם. וכך אמר אליהו גולומב:

יהודים אלה ועבודה — זה שני מושגים כל כן רחוקים האחד מהשני ביותר מורח ומערב. יהודי זה עוד יכול להכין שהוא יהיה, נעבן, מוכרח לעבוד חצי שנה, שלוש רבעי שנה — ואו הוא יחדל להיות פועל. [מבחינתם] פועל — זאה איוו דרגה נמוכה של האדם.⁷²

אחרים התרשמו בצורה דומה. בשוכו מעיראק באביב 1943 טען אצנו סרני, שחלק מיהודי עיראק שביקשו לעלות לארץ 'בשנודע להם שכארץ אי אפשר להתקיים על המסחר כלבר — פנה התלבוותם'. כן טען, כי בקרב יהודי עיראק 'היחס לעבודה גופנית מחפיר מאוד. העבודה, לפי חינוכם של יהודי עיראק, משפילה את האדם'.⁷³ שאול מאירוב, ששב כעת והיא מאיראן, דיבר על —

נוער אומלל ופרימיטיבי — אשר כל המושגים שלנו רחוקים מהם ח"ק פרסה — ועד אשר נזנח אותם לעבודה — עוד יעבור זמן רב.⁷⁴

- (1945-1945) היה מראשי ההסתדרות ומפא"י. בשנים 1928-1932 היה מזכיו מרעצ פועלי ירושלים.
- 70 בשנת 1938 היה חבר מוכיכות הועד-המועל של ההסתדרות וראש המחלקה לאיגור מקצועי שלה.
- 71 רכרים בישיבת מוכיכות הועד-המועל של ההסתדרות ב-29 באפריל 1943 (א"ע).
- 72 רכרים במרעצ "הקבוצה המאוחדת" בנען ב-21-23 באוגוסט 1942 (א"ע). טיטבה 5. מיכל 6. ח"ק 8).
- 73 על גולה עיראק, צורר מכתבים, 135 (200), 30 באפריל 1943, עמ' 248.
- 74 רכרים במוכיכות הועד-המועל של ההסתדרות ב-29 באפריל 1943 (א"ע).

רלו כ"ץ, שליח המוסד לעלייה ב' בצפון-אפריקה, אמר על יהודי טריפוליטאניה, כי עניין העבודה זר להם לגמרי.⁷⁵

היו מי שהשוו בין מידת התאמתם של יהודי המזרח לחיים כארץ לבין מידת התאמתם של שארית הפליטה לחיים אלה. ליוכה לויטה טען. שאחרי המלחמה חזיה כעייח קליטה של כל מאגר העלייה הפרוטנציאלי, ולא של מיגור זה או אחר. יהדות המזרח, למרות פיגורה ורמת חייה הנמוכה, היא, לדבריו, יהדות החזקה ממשגני עבודה וחוששת מחיי עבודה: 'עבודה שמה — אסוציאציה עם "קולי". אולם — המשך לויטה —

הפרובלמה הזאת איננה רק פרובלמה של היהדות המזרחית הזאת. כי אנוחנו נעמוד כפני המוני יהודים, אשר דווקא בזמן המלחמה טעמו את טעם העבודה, אבל כמעט כולם, במסכות גדול שונות, טעמו אח טעם העבודה האורורה, שהם מקלים אחזה. ממי תצטרף ("צ"ל: תורכב) היהדות של אירופה מזרח? היא תצטרף מהיהודים, אשר בילו את השנים האלו בעבודה פרך כמותה של גרמניה: מיהודים פליטי פולין, אשר בילו את זמנם ברוסיה.⁷⁶

פן נוסף בהתייחסות היישוב ליהודי המזרח היחה הטענה, שאינם עומדים על נפשם, שלא החגונו מפני הפרדעים. עניין זה היה, כידוע, פן מרכזי גם בהתייחסות היישוב אל יהודי אירופה. בדיון שנערך אחרי הפרעות בכגדאד שאל ברל צנולסון: 'כאיזה מקום נובד שיהודי עיראק התגונו?⁷⁷

ואצו סני כתב עם שובו מעיראק, כי —

היהודים שם הם מחוסרי חוטי שידרה, לא גילו אומץ לכ, לא ידעו להתגונן ולעמוד על נפשם. גם בימי המאורעות של יוני 1941 ולאחריהם.⁷⁸

עניין זה לא עלה רק ביחס לעיראק, אלא גם ביחס לגלויות אחרות: שואל מאירוב העלה אחו אחרי שובו מאיראן באביב 1943.⁷⁹

הרכורים על הריחוק מערכי עבודה ומיכלח העמידה על הנפש, הן של יהודי המזרח הן של שארית-הפליטה, נבעו לא רק מנתונים אובייקטיביים על הסכל ועבודה-הפרך שפקדו את הללו ועל הריחוק מעבודה פיסית ומחיי עמל שהיו מנת חלקם של הללו. סכורני, שאין לדאוח כנתונים אובייקטיביים את הטיבה היחידה לייבורים אלה. הללו נבעו גם מן העובדה, שיהודים אלה לא התאימו לדימוי החלוץ-הלוחם, מן התפיסה, כי 'הישראלי החודש', הכריא והזקוף, שהוא תערובת של אידיאל הלחם ושל אידיאל החלוץ

75 דברים בוועידה הי"ד של 'היקיכו המאחד', בחור: הוועידה הי"ד, עמ' 175.

76 דברים ביום פעילים של 'הקיכו המאחד' בשפיים כ"ד כספטמבר 1943 (אק"ם, חטיבה 5, מיכל 7, חק 7).

77 כצולסון שאל שאלה זו במהלך דברי אליהו גולומב, שעמד על העורך לעזרה ליהודי עיראק להגן על עצמם בנישבת מרכז מפא"י כ"9 ביולי 1941 (אמ"ע, חק 23/41).

78 על גולת עיראק, צרוד מכתבים, 135 (200), 30 באפריל 1943, עמ' 247.

79 דברים בישיבת הוועדה הפוליטית של מפא"י כ"3 במאי 1943 (אמ"ע, חק 24/43).

החודש. הוא נגוד גמור ליהודי הגלוחה, החולה הכפוף.⁸⁰

כך יש משום הסכר לעבודה, שביטויים כמו 'פרימיטיביים' שימשו לציון יהודי המזרח, וביטויים כמו 'אבק אדם' שימשו לאפיין שארית-הפליטה והמעפילים. מעבר למסר המחשי שהיה טמון בהם העירו ביטויים אלה על העובדה, שהן יהודי המזרח הן שארית-הפליטה נתפסו כור, רחוק ממתכונות הסטריאוטיפית של האדם הארצישראלי האידיאלי, ביטויים אלה העירו על חוסר-יכולת לצאת מקבעון דמות האדם: 'אנשי הארץ החקשו להתמרדר עם דמותם האנושית של יהודי המזרח ושל שארית-הפליטה מפני שהיה נדמה, שאינם מקיימים אח האתוס הקרוי 'האתוס האלטרנטי', כלומר, צירוף של —

טיפוח אתוס העבודה וההגשמה העצמית, היא החלוציות; העלאה מעמדו של האדם העובד ושל ציבור הפועלים למעלה של עילית חברתית: [חתישול כלים להגשמת הצינונות].⁸¹

לטענת גדשון שקד יצר אלתרמן כשיריו אחוס שגיכש אח ערכיה המוסכמים של ארץ-ישראל העובדת — מאבק עם האנגלים, טוהר הנשק, העפלה והערכת ההתיישבות העובדת — והקנה להם ממדים מיטאפיסיים-הומאניים.⁸² אתוס זה כא ליד ביטוי כשיר 'האיר השחח', שבו נכתב:

מה הריש לאומה הוא? רובה ומחרשח.
מה ברא הוא? אח דמות העובד העברי.

הן יהודי המזרח הן השרידים מאירופה נתפסו אפוא כידים. וכן כוח הסופר יוצא פולין הן (מיציעילה) צלקה:

הצברים לא יכלו להכין כשום פנים ואופן אדם השונה מהם כחיצינותו, לא מתכבט בסגנון שלהם ולא מדבר בעברית צוחה, כמו שצרף.

הסופר אלי עמיר, מיוצאי עיראק, מתאר כספרו 'זרנגול כפרות' אח קשייהם של נערים מהגרים יוצאי עיראק, הנקלטים בקיבוץ ונתכבים בתקופות להסתגל לנומרת של ארץ-ישראל החלוצית-הצינונית.⁸³

הדמיון בין חדמיחם של יהודי המזרח כעניי היישוב לכך חדמיחה של שארית-הפליטה כענינו נבע אפוא גם ממיפגש שני הציבורים האלה עם הנדומות-היישוביות זעם הסטריאוטיפים היישוביים, מיפגש שהיה פרובלמאטי וטעון מחזים.

*

80 דאה בנושא זה: שקד, עמ' 22-7.

81 ר' לאור, 'השתחרות הפלאית של העליה השנייה', בחור: לאור, עמ' 79. על השימוש כמתשג 'אבק אדם' ועל חדמיחם המעפילים כעניי היישוב ראה: חלמיש, עמ' 86-98.

82 ג' שקד, מכוא, בחור: שקד וגולן, עמ' 22-23.

83 'עולי שנות הזמשים — כסופרים', בחור: נאור, עמ' 200; ספרו של עמיר, שיצא בתל-אביב כ"1983, ובה להחודה רבה עם הוצאתו לאור ועורו ריכזה ציבורי ער.

העמדות והמתחולקות במפא"י על השמדת יהודי אירופה והקשר עם שרידיה — היבטים פוליטיים-מפלגתיים

חלק זה של הספר התמקד בשאלת ממדיה של העלייה לארץ ואופייה, בשאלת רמותה ועתידה של שארית-הפליטה ובסוגיית הקשר עם יהדות המזרח לנוכח השמדת יהדות אירופה. שאלות אלה היו השאלות המרכזיות שהעסיקו את הנהגת היישוב במחצית השנייה של המלחמה לאחר שנחברו לה גודל האסון. המשותף לדרך שבה נדונו היחה החפיסה, שאין להפריד את הדין בעיבורים אלה מן הדין בשאלת גודלה ועתידה של ארץ-ישראל. עיקר זה ניוון משני שורשים:

(1) החרדה, כי בעקבות הפרדת הדין חודד שאלת ארץ-ישראל מסדר-היום, והפתרון שיוצג לטיוס המאונדאט הכריטי לא יתקבל על רעחה של התנועה הציונית; (2) החשש, כי בעקבות הפרדה זו חיפתו בעיית העקורים במקומות אחרים — אירופה, ארצות המזרח או הארצות שמעבר לים — ולא בארץ-ישראל. מבחינה ציונית וארצישראלית פתרו כזה נתפס כמקיס-שווא, באחיות-עיניים וכזרעת זרעים לפורענות הבאה. האמונה הציונית הבסיסית, שלפיה גודלס המר של יהודי אירופה לא היה אלא לקח מר של מידת צדקחה, לא יכלה להאמין, כי קיים מקום זולת ארץ-ישראל שבו פליטי-חורב יהודים יוכלו למצוא מקלט וכיה.

שני שורשים אלה הם ערוח למחה הריאלקטי בין ראיית הפליטים ככלי, במקור לבניין הארץ ולביצורו כוחו של היישוב לבין ראיית בנין הארץ ככלי, כערובה מרכזית, אולי אפילו יחידה, כי אסון נוסח חורבנה של יהודה אירופה לא ישונה, וכי העם היהודי לא יעמוד עוד כמצב אומלל ומשפיל של חוסר-אונים, אחרי המלחמה היה העקרון הגודס כי אסור להפריד בין בעיית ארץ-ישראל לבין בעיית הפליטים אחד מאריות-היסוד של המדיניות הציונית במאבקה לכינון מדינה יהודית בארץ-ישראל.

הקמת 'החלוץ האחד' במפא"י והוריקוח על דמותו

הקמת 'החלוץ האחד' בארצות המזרח

שאלת דמותו של 'החלוץ' הייתה מוקד נוסף במחלוקת בתוך מפא"י, ובתנועה-העבודה ככלל. ב-12 ביולי 1943 התכנס מרכז מפא"י כדי לדון בשאלת מעמדו של 'החלוץ' בארצות המזרח. את הסוגיה הציג דובקין. שטען, כי מכמה סיבות עלה ערכם הבמנותי של שלושה רבעי מיליון יהודים אלה (יהודי המזרח) לדרגת פקטור מדיני רב ערך במסגרת היהדות העולמית: (א) מסע ההשמדה נגד יהדות אירופה נתיחק הקשר עמה; (ב) העובדה שקל להגיע אליהם: אין מברילים בינינו ימים וחיותות מלחמה וגם להם קל יותר להגיע לארץ-ישראל; (ג) 'הצורך להגביר את כוחנו על-ידי תוספת יהודים בארץ-ישראל'.¹

ואולם, הקשר עם יהודים אלה והפעולה הציונית בקרבם הם קשים ופדוכבלימאטיים. שכן למרות קירבתם הגיאוגרפית של יהודים אלה הם 'זרים' ורחוקים. והורות היא ה'רדית'. יהדות זו אינה עשויה מעור אחד, ולכן אין לחשוב על דרכי-פעולה אחידות בקרבם. אך הדבר העיקרי הוא, שיהודים אלה רתוקים הן מערכי-הציונות הן מערכי ארץ-ישראל העובדת, הסוציאליסטית. לכן הכוחות פעולה יסודית, ראשונית, בקרב יהדות זו: צריך להתחיל מחדש כל מה שעשינו באירופה. יהודים אלה גם אינם מודעים לסכנה הצפויה להם — סכנת שחיטה אומה אשר לעומתה חיראה השחיטה באירופה נראה פחות משהיא נראית כיום. התפקיד המוטל על הישוב ועל התנועה הציונית הוא אפוא להצילם ולעורר בהם רצון פעול ארצה.

כדי לעמוד במשימות אלה וכדי להסתער על היהדות הזאת למען כיבושה הציוני, יש לפעול בקרבה בדרך שחמאים לאופייה המיוחד, השונה בלבד מאופייה של יהדות אירופה. זו הדרך שהציע דובקין:

להופיע שם בתור תנועה אחת ואחידה. בלי מכשיר זה עלולים אנו להחטיא את המטרה ולהביא עלינו את כל הנזעים והבשלות של פירודנו כפעולה דומה בארצות אירופה המפותחות.

לפיכך יש להקים תנועה חלוצית אחת ואחידה, שלא תהיה נתונה להשפעת מפלגות ותנועות, תנועה שחתך לערכי-היסוד הציונים-הסוציאליסטיים, ולא לערכים המיוחדים

¹ אמ"ע, ח"ק 23/43, כ-2 ביוני 1943 התקיימה ישיבה מרכזית שדנה בנושא זה. אך פרוטוקול הישיבה אינו בדינו. על קיומה ראו: 'מפלגה', הפועל הצעיר מ-22 ביולי 1943.

של הזרמים השונים. תארו לכם, אמר דובקין בדמיון לפילוג המתקרב במפא"י, שנובא ליהודים אלה —

שאנחנו צריכים להתחיל ללמוד את האלפבית הציוני — שצריך לעלות לארץ-ישראל, שצריך לעבוד, ונחיל להסביר להם מה ההבדל בין פרייהייט לבין גודרניה, בין חבר הקבוצות לקיבוץ המאוחד.

ההצעה המעשית שהעלה היחה לוקים 'חלוץ אחד', שלא יהיה קשר לתנועה או למפלגה ויחנך לערכי-היסוד הציונים-הסוציאליסטיים. לשם כך הוקמה תנועה בת שלושה חברים: כול כנגלסון, שאול מאירוב ודובקין עצמו. התנועה גיבשה הצעה, שהוכאה על-ידי דובקין לפני מרכז המפלגה ואשרה שם. הוחלט:

א. בארצות המזרח תוקם תנועה נוער אחת ואחידה [הההגשה במקור], המכוננת לנוער בגיל מ'18 ומעלה וגם לנוער בגיל למטה מ'18 שנה.

ב. התנועה האחידה תהיה מושתתת על היסודות הבאים:

1. הגשמת הציונות על-ידי קיבוץ גליות ותקומה כלכלית ותרבותית של העם היהודי בארץ-ישראל.
2. הגשמה אישית על-ידי עלייה לארץ-ישראל ועבודה בה.
3. שפה עברית.
4. חינוך לחיי עבודה וכמיחד לחקלאות.
5. חברות בהסתדרות הציונית והתייצבותו של כל חבר לרשות המוסדות הלאומיים העליונים.
6. אחרות פועלים חלוצית — הסתדרות פועלים אחת בארץ-ישראל וכל זמן שלא תוגשם — חינוך להסתדרות הכללית או לארגון עובדים אחר המוכר על-ידי הקונגרס הציוני.
7. הגנה.

ג. השלילים לפעולות בארצות המזרח ישוגרו ממרכז אחד ויפעלו כביאת כוח אחידה במסגרת התנועה האחידה. מחלקת העלייה של הנהלת הסוכנות תקבע את השליחים לתנועה החלוצית האחידה.

זמן קצר אחרי אישור ההצעה על-ידי מרכז מפא"י היא הובאה לריון קצר לפני הנהלת הסוכנות. השאלה החידה שעלתה במהלך הדיון היחה, שיהדות המזרח היא דתית כרובה. וההצעה עלולה להוביא לקיפוח יהדות זו ולא-המתחשבות במצבה. בחודשים לאחר-מכן, כ-28 בספטמבר 1943, פרסמה הנהלת הסוכנות הודעה על הקמת 'החלוץ האחד'.²

² ישיבה הנהלת הסוכנות כ-25 ביולי 1943. אח השאלה העלו וציעי המרותי בהנהלה, הרב יהודה לוי פישמן (לימים מימון) ומשה שפירא.
³ הולטות הנהלת הסוכנות היהודית לארץ-ישראל על התנועה החלוצית האחידה בארצות המזרח התיכון (אק"מ, חטיבה א1, מילכ 100, ח"ק 14).

הגורם ההיסטורי שבחיי העיקרי שתמך בהחלטה זו היה 'חבר' הקבוצות'. מניעת התנועה, שהתכנסה בקבוצת שילר בראשית פברואר 1944, קיבלה החלטה בזכות 'החלוץ' האחר'. אחרי קבלתה פרסם אברהם לינק, שטיפל בענייני הגולה במזכירות 'חבר' הקבוצות, תזכיר שבו טען:

התנאי העיקרי לפעולתנו, כעיקד כארצות המזרח — הסתדרות חלוצית אחרת. לארצות אלה חייבים אנו להביא, יחד עם כל הסתדרויות הנועד האחרות, את דבר הארץ, את דבר הציונות ואת הערכים המשותפים לכל יהודי בארץ-ישראל וציונות⁵.

מספר ניכר של מאמרים בזכות 'החלוץ' האחר' התפרסמו בינינו בקבוצה. בטאגונו של 'חבר' הקבוצות⁶, ונציגי התנועה בגופים שונים שרנו בהחלטה זו נמנו עם התומכים העקביים ביותר בה. תקיפים במיוחד היו דברי קודט (לימים דניאל) לוי, ממנהיגי צוורדניה — מכבי הצעיר, שטען:

יצא שליח אחד לחוץ-ארץ מיד באות כל התנועות ודרושות אף הן שיגור חבר משלהן לאותו מקום. אז מופיעה סכנה, שהחברים שלנו יופיעו כסחורי אנשים?⁷ 'הקיבוץ המאוחד', לעומת זאת, היה ממוצעל ביחסו להחלטה. נאמני מפא"י בתנועה חמבו בה, ובמה מהם — אריה כהר, ברוך אייזנשטט ואחרים — אף פעלו במסגרת המפלגה ליישומה. התהגת 'הקיבוץ המאוחד', לעומת זה, התנדה לה בתוקף, שכן ראתה בה נסיון מצר הנהגת מפא"י להשתלט על השליחות, ודרכה — להשתלט על שאריות הפליטה, חתילה בארצות המזרח ואחר-כך באירופה. על כך כותבת אניטה שפירא:

הניגודים בין תנועות הנוער השונות לא היה לוח שחר בארצות, שבהן היה צורך להעמיד את הנינוך הציוני על היסודות האלמנטאריים כיוח. כך נימק בן-גוריון, כחמיבת כול, את תביעת ברל להקים תנועת 'החלוץ' אחרת בארצות המזרח. מאליו מוכן שהקיבוץ המאוחד מצא את עצמו נפגע מתכניות אלה, שבישרו תכניות רחבות יותר — להקים 'החלוץ' האחד גם בקרב שאריות הפליטה באירופה, שכן בכך נגזר על מעמדו הדומיננטי ב'החלוץ'. אין ספק שבן-גוריון היה ער למשמעות זו של תכניתו, והיה ככך משום איום ולחץ על הקיבוץ המאוחד.⁸

הנימוקים העיקריים שהעלו ראשי 'הקיבוץ המאוחד' נגד 'החלוץ' האחר' נגד הכפפתו לסוכנות היו אלה:

- 5 ראה בעניין זה דבר מ"ב בפברואר 1944: 'הסתדרות החלוץ האחרת' (עם החלטה על הקמתה בארצות המזרח) [ללא תאריך] (אח"ק, מיכל 67, תיק 2).
- 6 ראה לדוגמה: פ' סלפטר, 'בשאלות השעה', ניב הקבוצה משכט-אדר הש"ד, עמ' 6.
- 7 דברים בישיבה מועצת הנוער ליד מחלקת הנוער של ההסתדרות הציונית ב"ב כמאי 1943 (אח"ק, מיכל 42, תיק 8).
- 8 שפירא, ברל, עמ' 685.

הוויכוח במפא"י על דמות 'החלוץ'

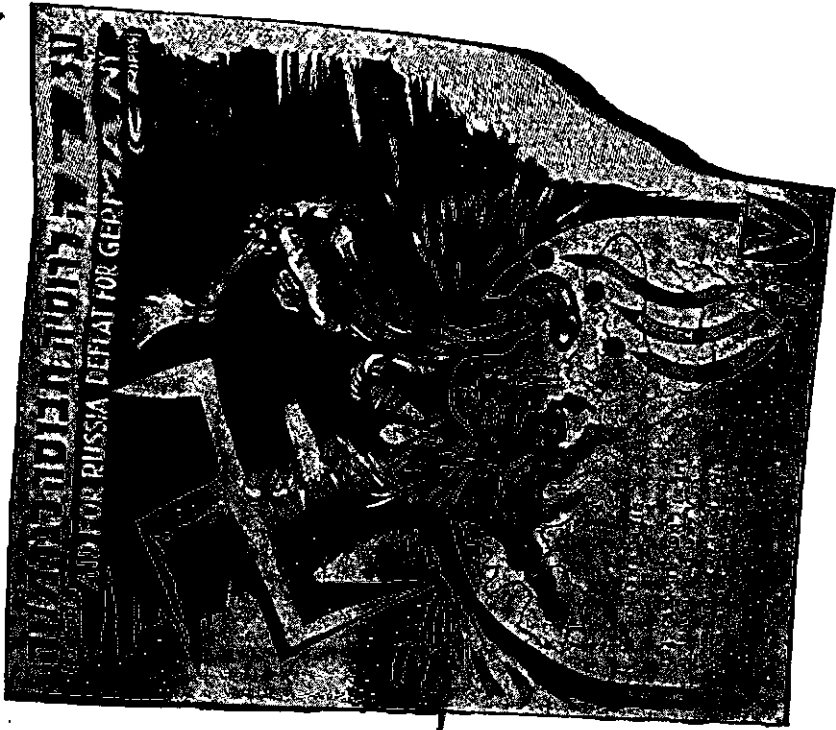
ההחלטה בדבר הקמת 'החלוץ' האחר' עוררה ריבוח קשה במפא"י. תמכו בה מנהיגי מפא"י ברל כצנלסון ורוד בן-גוריון. בן-גוריון תמך בה בצורה נחרצת ושען. שהחלטה זו משקפת שיבה לדמותו המקורית של 'החלוץ' ולתכניו הראשוניים, 'החלוץ' במקורו, אותו 'החלוץ' שנתן לנו את אנשי העלייה השלישית: את אנשי גודד העבודה, את השומר הצעיר את כולכם; החרכו בחינוך למספר מוגבל ומוגדר של יעדים כלליים. העיקר היה לחנך — את הנוער בגולה לעלייה לארץ. לעלייה לעבודה, לעלייה לשמירה, לעלייה לחיי עבודה משותפים. את אופי 'החלוץ' שינתה המרת הזיקה הכללית לתנועת הפועלים כולה לזיקה ייחודית אל 'הקיבוץ המאוחד'. 'החלוץ' הסתלף והתעוות בעינינו של — כלים חשובים בארץ — [ש]דוקא מפני תשיבותם — החל, לא ביריעת ההסתדרות ולא בידיעת המפלגה ולא על דעת ציבור הפועלים — [להפוך] את 'החלוץ' לא לכלי שרת לעלייה העובדת לארץ, אלא לגוף מסוים. וזה הביא ל[ר]אשונה לגולה פירוה.

כך, כלי להזכיר את 'הקיבוץ המאוחד', אך גם כלא להחזיר ספק קל שבקלים במי המדובר, תוקף אותו בן-גוריון בשפת-קצף. מקור הצורך להקים 'חלוץ' אחר' בעובדה, שתברי 'החלוץ' הפעילים בתנועה ובמפלגה הפסיקו את פעולתם זו, שכן — חונכו לא לארץ-ישראל ולא להסתדרות ולא לעבודה ולא להגנה בכלל, אלא חונכו לצורה מסוימת של גוש אחד. אמרו: כזה ראה וקדש! וזה כליל היופי! כל אחר אשר יש בארץ — אין לו שום ערך.

לכן מפלגת פועלי ארץ-ישראל, הנאשמת בגנידה ב'החלוץ', החליטה על הקמת 'החלוץ' האחר' כדי לשוב ולחנך לערכי-היסוד הכלליים: לעלייה, לעבודה, להגנה עברית, לחיי הגשמה, לאחדות פועלים חלוצית. הטענים שזו 'גדידה', המשיך בן-גוריון בסארקאזם, ערשם זאת מפני שעל פי המסגרת הזאת לא יכולים יותר הגושים המיוחדים להקים להם את 'החלוציים שלהם'.

הקמת 'החלוץ' האחר', סיכם בן-גוריון, יחזיר את 'החלוץ' אל דרך-המלך, אל יערי העיקריים לבנות את הארץ בכוח העבודה העברית, יערים שהפכו לתפלים לנוכח גוש פלוני או אלמוני.

בעניין 'החלוץ' האחד' לארצות המזרח טען בן-גוריון, כי עבודתו העיקרית שם צריכה להקנות את ערכי-היסוד של התנועה. על ההבדלים בין התנועות השונות למדו העולים כאשר יבואו ארצה. על הוויכוח בעניין קיבוץ פתוח, או לא העיר בלעג: ירבים בארץ — ואני כחוכם — עד עכשיו לא הבינו מה הרבר הזה, ולכן ענינו לבחורים כאשר יבואו ארצה ויעבדו בה'.

כרוז שהוציאה
ליגה V
בקיץ 1944

הקמת 'החלוץ' האחד, במפא"י

אין תנועות פועלים ממהרות להעביר זאת למדינה, העברה זו גם עלולה לפגוע באופי
הטריאליסטי והמעמדי של 'החלוץ' בגלל הדיפרנציאציה הסוציאליטית שלה [של
ההסתדרות הציונית] — [להתייבקות המעמדית שישנה בתוכה].¹⁰ לפנינו כיסוי נוסף
לדרך שבה תפס 'הקיבוץ' המאוחד את עצמו במגן האינטרוסיון של ההסתדרות וכשומר
ערכיה. לטענתו הוא עושה כל מאמץ לתגדל את כוחו, להאריך את השמטחה ולבסס את
מעמדה של ההסתדרות כ'ממכות חמעריות והציונית העליונה', ואילו הרוב במפלגה
מנסה לצמצם את סמכויותיה ולקעקע את מעמדה. בעניין זה נכתב:

מגמתנו כל השנים נמתה-השייחור עניינים להבנים למסגרת ההסתדרות —
שיוזרו להעלות את סמכותה, בסמכות המעמדית והציונית העליונה, והנה המגמה
של הרוב במפלגה בתקופת האחרונה היא מפנה חריף בדרך התמחות זו מתוך
שאיפה נוסרת כאילו להאריך את כוחה של המפלגה.¹¹

המאבק על 'החלוץ' נתפס אפוא גם כפן של מאבק-החייכות.
ג. מטרת 'החלוץ' האחד, וסמניו הסוכנות היא להכשיר דמות חדשה של שליח, לא עוד
אדם עצמאי ובעל יוזמה, אלא אדם צייתן, המחכה להוראות שולחיו:

התפקיד הוא: לטשטש את אופי האדם, לעשות ממנו מכשיר עיוור ומתמשע
לשולחן של לשכה [לשכת המפלגה]. לא איש עצמאי, סולל דרך לתנועה בכוח של
מות יוזם ונאמן לערכי יסוד של תנועה. המטרה הזו של להכשיר חבר פקידים —
עמדה בפני מארגני הסמינר בירושלים.¹²

ר. 'הקיבוץ המאוחד' חשש מהתלת דגם זה גם על אידופה, 'החלוץ' האחד, לא יקום
בארצות המזרח כגלל התנאים המיוחדים שם, אלא בגלל סיבה שונה לחלוטין: בדגם
שיועתיק כבוא היום לאירופה כדי לדחוק את רגלי 'הקיבוץ המאוחד' מטיפול כשארית-
הפליטה, וכטענת בראנינסקי:

ההצעה על 'החלוץ' הסוכנותי הופיעה לכאורה רק בקשר למזרח. אולם אנו
יודעים כי זה מחולל מהמזרח ריגוע למערב.¹³

יעקב אשר גרס, כי הנימוקים שבגללם הוחלט להקים 'חלוץ' אחד, בארצות המזרח
חפים גם לגבי לאירופה:

רגילים בזמן האחרון לדבר על הפרימיטיביות של יהודי הארצות הערביות, על

10. מדברי ליובה לויטה ביים פעילים של 'הקיבוץ המאוחד' בשייטת 4 בספטמבר 1943 (אק"מ, חטיבה 5, מוכל 7, חק 7).
11. מכתבו של משה קליגר אל פריץ (לימים פרץ) ליבנטשוין ורפי מייזלס, שליחי 'הקיבוץ המאוחד' באנגליה מיולי 1944 (אין תאריך מדויק) (אק"מ, חטיבה 2, מוכל 22, חק 128).
12. מתוך מכתבו של משה קליגר אל וניה פרמונד מ-24 בינוי 1943 (אק"מ, חטיבה 2, מוכל 22, חק 124).
13. הורעדה הי"ד, עמ' 168.

א. ניתוק 'החלוץ' מן ההסתדרות יביא לפגיעה במעמד תנועת-העבודה בהסתדרות
הציונית, שכן מקור ההיגמוניה של תנועת-העבודה בקולות חברים שהתחנכו על ערכי
'החלוץ' ההסתדרותי. בראנינסקי טען:

א. נטשטש את דבר היקפה של 'החלוץ' להסתדרות עלולים אנו לאבד את
ההיגמוניה של ארץ ישראל העובדת בהסתדרות הציונית — היא [ארץ ישראל
העובדת] נמקדת בקולות שבאו מ'החלוץ' ומהתם הודות ל'החלוץ'. לולא 'החלוץ'
לא היינו מגיעים למעמד כזה באקוויטיבה הזאת.⁹

ב. הקשר בין 'החלוץ' להסתדרות הוא אחד הביטויים לאוטונומיה של תנועת-העבודה
ושל מוסדותיה: 'זהו מתבטא התפישו שלנו על עצמאותה של תנועת הפועלים'. בשם
שאין מעבירים לרשות הסוכנות, 'הממשלה היהודית שברוך', מפעלים אחרים הקשורים
להסתדרות, כמו 'פעל הבריאות העצמי שלנו', כך אין להעביר אליה את 'החלוץ' —

9. דברים נועזים הארבע-עשרה של 'הקיבוץ המאוחד' בנבנת-כינוי 19-14' כינואר 1944, כחוך:
התעודה הי"ד, עמ' 168.

להורי ידוע לך.

שנדרש — לשליחות בארצות זכר — זה מודה ש אותם [אח אנשי מפא"י] ואינם לסחוב את העניינים מכלל לכצע אותם. צר ומכאיב שלרב בחורים בדרך השנייה.¹⁷ בוועידה הארבע-עשרה של 'הקיבוץ המאוחד', שהתקיימה בגבעת כרנר בינואר 1944.

היה הוריתו על דמות 'החלוץ' אחד הגורמים המרכזיים. בסיכומה של הוועידה התקבלו החלטות שביטאו את עמדת הרוב, שהתנגד בתוקף להקמת 'החלוץ האחד' ולפגיעה במעמדם 'הקיבוץ המאוחד'. כענייני שליחות. ההחלטות קראו לחידוש 'התנועה החלוצית' — בכל תפוצות הגולה היהודית — מתוך זיקה ישירה להסתדרות הצעירים הכללית. הקיבוץ (מוסדותיו כמלוא הסמכות לגיוס השליחים ולארגון הכשרותם על-ידי סמינריונים ופעולות הכנה). רוב גדול של צירי הוועידה תמך בהחלטות אלה.¹⁸ בכך הפכו עמדות הנהגת 'הקיבוץ המאוחד' — באישורו של הפורום התנועתי העליון — לעמודות הרשמיות של 'הקיבוץ המאוחד'.

הוויכוח על הפעלת 'החלוץ האחד' גם באירופה

ההכנות לפעילות באירופה העלו על סדר-היום של המפלגה את שאלת החלושה של 'החלוץ האחד' גם על אירופה. שאלה זו עלתה מיד עם התחלת ההכנות לשליחות לשם. בראשית 1944 אמנם החליטה לשבת המפלגה, כי שאלת 'החלוץ האחד' לאירופה לא-תועלה לפני שיסתיימו הבירורים בשאלת 'החלוץ האחד'. לארצות המזרח.¹⁹ אך למרות ההחלטה שפטרחה היתה למנוע יצירת מוקד מתלקח נוסף במפלגה שעל סף פילוג, הכיעו כמה מראשי המפלגה דעה ברורה וחד-משמעית בזכות החלת 'החלוץ האחד' גם על אירופה. שאול מאירוב, למשל, סבר, שאין דרך אחת אלא להעתיק את הדגם הזה גם לאירופה. אך הדרישה התקיפה והחד-משמעית ביותר בעניין זה כאה מפני נג'גורין.²⁰ באוקטובר 1943 הביע את דעתו, שגם לגבי אירופה יש להחליט על הקמת מסגרת אחידה של 'החלוץ'.²¹

17 מתוך מכתב ללא תאריך [נכנראה אביב 1943] (אמ"מ, חטיבה 2, מיכל 22, תיק 128).
18 החלטות הוועידה הארבע-עשרה. פרק הגולה ו'החלוץ'. בחתך: הוועידה הי"ד, עמ' 268. על תוצאות ההצבעה כתב יעקב אשר לשליחי 'הקיבוץ המאוחד'. להערכתו תמכו 85% מצירי הוועידה בהחלטה זו, וגם מכין המתנגדים לא מעטים מתנגדים להחלטות מרכז מפא"י הוועידה בהחלטה (תל-אביב, 11 בפברואר 1944, אק"מ, חטיבה 2, מיכל 20, תיק 117).
19 דברים בישיבת לשכת מפא"י 23 בפברואר 1944 (אמ"ע, תיק 25/44).
20 דברים בבנס המפלגה בחל-אביב כ-28 באוקטובר 1943 (אמ"ע, חטיבה 2, תיק 15/143). תמיכה בעניין זה הביע גם בכרניו בישיבת הוועד-הפועל של ההסתדרות ב-29-30 בדצמבר 1943 (אמ"ע).
196

הקמת 'החלוץ האחד' במפא"י

את השקפתו המלאה והמגובשת בסוגיה זו הביע בנאום שנשא באוקטובר 1944.²² לדבריו נבע הצורך בחלת 'החלוץ האחד' בראש ובראשונה מן הקשיים הרבים שיעמדו לפני פעולת היישוב והתנועה הציונית באירופה שאחרי המלחמה. הקושי הראשון הוא חיצוני:

חושש אני שבירוב ארצות אירופה לא תהיה לנו אפשרות חוקית לעבוד כ'החלוץ'. תצטרך לעבוד במתחמת — אין שום כטחון כי מה שאפשר עוד עכשיו לעשות במסגרת חוקית יהיה אפשר גם להבא. [הכוונה למשטרים שהתגכשו כמזרח אירופה בהשפעתה המכרעת של בריה-המועצות].

הקושי השני הוא פנימי: היהודים בארצות אירופה המשתררות חיים במצב של עברות פנימית, עבודת נפשית. זו שאחרי-העם קרא לה בשם "עברות בתוך חרות". אחד מביטויי של מצב זה הוא ההתחבטות מפני כוח, מפני חזק. בבלגריה (וכאן הסתמך בן-גוריון על דיווחו של שאול מאירוב²³) הנוער נוהה אחרי הקומוניזם כחלק מנטייה טבעית —

לברוח. ממתנה החלשים ולהירדם בעגלה התקין, בין אם התקין הזה הוא משטר קאפיטאליסטי ובין אם הוא סוציאליסטי או קומוניסטי — להישאר במתנה החלשים — זה דורש אופי עצמאי ותכונה חלוצית.

לנוכח תנאי-חירום אלה הציע בן-גוריון לפעול ברכיבים אלו: ראשית, אין להביא לאירופה את מיגוון הערכים של התנועות השונות המרכיבות את 'החלוץ'. הבלל שצריך להנתח את 'החלוץ' בהנחלת ערכיו הוא 'השלטת העיקרי': הפעולה ב'החלוץ' היא מערכה קשה ורבת-מכשולים, טען, וכדי להתמיד להצלחתה, יש לבססה על עקרונות מרכזיים וחיוניים, וכל השאר נניח לארץ לאחר שהתחמרים והבחירות יציעו הנהגה. ואלה העקרונות: א' קיבוץ גלויות; ב' השלטת העבודה; ג' הגשמה עצמית. סוף פסוק: 'כן טען, כי כדי שהיהודי שניצל פיסית יינצל גם מבחינת העם היהודי והתנועה הציונית, יש לפעול בגולה —

מתוך דאגה כללית, מתוך מרות כללית, מתוך רצון כללי, וזה יכול להיות רק אם זה יעשה ע"י הכלל הציוני, ע"י כוחות חלוציים שבתוך הכלל הציוני.²⁴

שנית, ליישוב ולתנועה-הפועלים אין שום סיכוי להשפיע על הנוער באירופה אם יביאו לאירופה את הפרדענות הגדולה ביותר שבאה עלינו בארץ — את הפלגנות. הנוער החלוצי שם מתקומם בכל כחו נגד תופעת הפלגנות ותובע פעולה מאוחדת ומאחרת. לכן 'כל מגמת פילוג, גלויה או מוסווית, היא סם מוות — לפעולתנו בגולה'. באן יצא בן-

22 דרך 'החלוץ' בגולה; דברים במפגש שליחים בקריית-חיים ב-7 באוקטובר 1944. בחתך: במערכה, ג, עמ' 211-223.
23 מאירוב דיווח למוכריות מפא"י על המצב בארצות הבלקאן בישיבתו ב-24 בספטמבר 1944 (אמ"ע, תיק 24/44). בן-גוריון עצמו ביקר בבלגריה כנוכחם 1944.
24 דברים בישיבת לשכת מפא"י ב-23 בפברואר 1944 (אמ"ע, תיק 25/44).

מתוך 'ראיית הנזק והסכנה של פיצול "החלוץ" כגופים מתבדלים ומתחרים' הציעה הוועדה להקים 'חלוץ' אחד, הסדרותיו, אשר יתכן לערכי-יסוד חלוציים: הגשמה אישית, עלייה, עבודה עברית, הגנה, עזרה הדדית, חקלאות, חכרות בהסתדרות הציונית ובהסתדרות העובדים; השליחים ל'החלוץ' יגויסו על-ידי ההסתדרות, והיא זו שתבשרם לתפקידים בסמינריונים מיוחדים ותחייבם לפעול 'ככל ארץ וארץ' — כיתודה אחת ותחת מרוחה — למען אחדות חלוצים ממשית'; בן יהיה עליה לאסור על שליחי ההסתדרות וחבריה להקים מסגרות נפרדות ב'החלוץ', בסניפיו ובמפעלי ההכשרה שלו. הצעה זו, נכתב, היא 'מביעה מאוחדת של כל חברי המפלגה, ולמען פיצועה 'יהיה עלינו להיאבק עם הזרמים האחרים שבהסתדרות'. ההצעה, שהוכנה 'כיסוד להצעות המפלגה לוועידת ההסתדרות', הובאה לאישור מועצת המפלגה ב-27 בינואר 1945 ואומדה בה פה אחד.³²

כמה ימים לאחר-מכן הובאה ההצעה לאישור ועידתה השישית של ההסתדרות. שמפא"י נתנחה בה מרוב רחוק. הוועידה אישרה את ההצעה אחרי ירכוש קשה. תמכּוּ בה 227 ציירים, והתנגדו לה 161 אנשי 'התנועה לאחדות-העבודה' ו'השומר הצעיר' הליגה הסוציאליסטית.³³

לפני קבלת ההחלטה התגול בוועידה זיכוח ממתוך בין מחייביה לשולליה. הוויכוח היה אמנם על 'החלוץ' האחד, אלא שחשף את מלוא עומק הפער בין מפא"י לבין יריבותיה משמאל בכמה שאלות מרכזיות שנגעו לעמידה של יהדות אירופה וליחס אליה. הוויכוח על 'החלוץ' האחד, שיקף אפוא כמה ממחלוקות-היסוד ביחסה של תנועת העבודה הארצישראלית אל יהדות אירופה.

המחלוקת הראשונה הייתה אם יש להעלות מיד את כל יהודי אירופה, או שמא יש לעסוק גם בשיקים חיים ויהודים בגולה. ריכוח זה התנהל בעיקרו עם 'השומר הצעיר'. יעקב חזן טען, שאם ארץ-ישראל לא תהיה פתוחה לרווחה לפני שארית-הפליטה, אי-אפשר יהיה לומר להם לשבת כפליטים במחנות-העקורים, ולא לשוב לארצותיהם. אמנם איש אינו טוען, כי חיי השבים יהיו —

חיים תקינים של גולה, כפי שהיו לפני המבול. האפשר לבנות חיים תקינים בפולין, בגאליציה, בליטא, בלאטביה, בצ'כיה? לא! אבל היהודים הללו ירצו לחיות, ואנחנו לא נוכל לומר להם 'חכו' — הם ילחמו את מלחמתם. הנעוּב אותם במלחמתם זו או נתייצב בראשה?

אליבא דחזן, השאלה המרכזית שיש לשאול לגבי יהודים אלה היא אך להכשירם לאקטיביות ציונית ולאמונה ציונית:

32 הנסח המלא של ההצעה ראה: דבר מ'28 בינואר 1945.
 33 על הדין בהצעת החלטה ראה: הוועידה השישית, עמ' 331-335. במהירות לוועידת ההסתדרות שנערכו באוקטובר 1944, זכתה מפא"י ב-53.6% מהקולות. 'התנועה לאחדות-העבודה' ב-17.8% ו'השומר הצעיר' — הליגה הסוציאליסטית' ב-20.7%. שאר הקולות החלקו בין כמה רשימות קטנות.

הפליטה לעבר מפא"י. מסקנה זו נבעה משתי סיבות: 1. אם 'החלוץ' יוקם כגוש אחד, ולא כקונפדרציה של גושים פארטיקולריסטיים. חזיה למפא"י גישה קלה יותר אל חברי תנועות-הנוער השמאליות. אם ההצטרפות לגושים ההתיישבותיים ולמפלגות השונות תהיה בארץ, ולא בחוץ-לארץ, סיכויי מפא"י יהיו גדולים יותר.

2. 'חלוץ' כללי, שיהיה מנוסס על מערכת-רעיונית כללית, יהיה יותר קרוב אל מפלגת מרכז כמפא"י מאשר אל מפלגות השמאל, שמצען ייחודי יותר. הצעה מעשית להחיל את 'החלוץ' האחד, על אירופה העולה בנובמבר 1944 על-ידי אריה גולני.³⁰ לפי הצעתו יהיה 'החלוץ' האחד, לאירופה במסגרת ההסתדרות, ולא במסגרת הסוכנות, אך בניגוד ל'החלוץ' בחקופה שלפני המלחמה, אשר הפך בעבודה לפירדאטיבי, הפעם הכוונה הייתה, כי יהיה אחד הלכה למעשה: כדי להשיג זאת הוצע לנקוט כמה אמצעים: ראשית, ענייני ההכשרה והעלייה בו יהיו בפיקוח מחלקת-העלייה של הסוכנות. שנית,

הבטחת אחידותו צריכה להיות הגברת פעולתה והשפעתה התינוכית של מפלגת פועלי ארץ-ישראל ברחבי התנועה החלוצית.

לפי ההצעה יכלול 'החלוץ' האחד —

את כל בוגרי הסדרות הנוער החלוציות של כל הזרמים הפוליטיים המשתייכים להסתדרות העובדים הכללית בארץ-ישראל.

כלליותו ואחידותו יבטחו ויישמו באמצעות כמה יסודות: סניפי 'החלוץ' בכל מקום יהיו אחידים; קיבוצי-ההכשרה יהיו משותפים. ההצטרפות אליהם תהיה אישית ובאמצעות הסניף, כלומר, לא באמצעות התנועה; האישור לעלייה יהיה אינדיבידואלי וינתן על-ידי המוסדות המרכזיים של 'החלוץ' (ההדגשה במקור). השליחות ל'החלוץ' תהיה מטעם ההסתדרות ובאישור מחלקת-העלייה של הסוכנות. בעניין תנועות-הנוער עד גיל 'החלוץ' אמרה ההצעה:

כל עוד קיימות בארץ-ישראל מפלגות פוליטיות נפרדות וגושים התיישבותיים מפורדים נהיה נאלצים להשלים עם תנועות נוער חינוכיות נבדלות המכניסות את בוגריהן ל'החלוץ' האחד.

ואולם, כדי למנוע מצב של התחזות פרועה בין התנועות, הוצע להקים ועד משותף. שיהיה מורכב מנציגי התנועות השונות. הצעה נוספת בעניין זה גובשה על-ידי ועדה לענייני 'החלוץ', שהוקמה כדי להביא למועצת המפלגה הצעה בעניין זה.³¹

30 לשאלת המבנה של הסדרות 'החלוץ' באירופה, 15 בנובמבר 1944 (אמ"ע, תשיב"ה 2). ההצעה היחה מיוערת לחברי לשכת המפלגה.
 31 הצעה הוועדה ראה: הפועל הצעיר מ'16 בינואר 1945. על הקמת הוועדה לענייני 'החלוץ' ראה ושיבת לשכת מפא"י ב-27 בנובמבר 1944 (אמ"ע, ח"ק 25/44).

אין לשמור על כך שהתנועה הציונית תעמוד במרכז חיותם בגולה, כל זמן שהם יישארו שם — אין יחזיקו מעמד בתוך יהודים עד שיגיעו לארץ-ישראל. [הדבר יושג רק] משעה שנחיד לגולה היהודית את דצון המלחמה על חיה — רק אז יבואו אלינו כציונים מאמינים ולוחמים.

כדי להשיג את המטרות האלה, יש צורך בהבנת יסודות תלוציים מגובשים, שיהיו מוכנים לקבל על עצמם את תפקיד סלילת הדרך בפני ההמונים הללו. כדי שאפשר יהיה לארגן את היסודות התלוציים האלה ולהכינם, יש להקים את 'החלוץ' כפי שהיה לפני המלחמה: לא בהיקפו — כי אם — [מבחינת] תוכנו ומיהותו, רדיכותו ונכונותו ללכת לפני המחנה: אם יקום 'החלוץ' אחיד, כללי, טען חזן, לא יעלה בידו למלא את התפקיד הזה. כדי למלא את המשימה, על 'החלוץ' להיות מצויד במלוא האמונה, במלוא המטען הרוחני: ערכים כלליים אינם מספיקים. בנושא זה אמר:

כמה נצא לנער בגולה? הנובל לרהק את הנוער למפעל חינו, מבלי שנבוא עם כל אמונתנו? כלום יהיה בכוחו של החינוך הכללי להביא את הנוער למחנה נוכח הכוחות המשפיעים עליו בגולה?³⁴

הנהגת מפא"י, לעומת זה, צידדה בעלייה מיידית של שארית הפליטה והתנגדה בתוקף לכל נסיון לקימום החיים היהודיים באירופה. בן-גוריון, שתוד מבקור מבלוגריה כחודשיים קודם-לכן, הציג את הרבדים בבהירות וחדרות, כדרכו. לטענתו אפילו בבלוגריה, שאין בה שלטון פאשיסטי, משטר אנטישמי או חוקי אפליה, אין שום סיכוי לשיקום החיים היהודיים. ליהודים שם דק משא-הנפש אחת:

למה רוצאת ולעלות ארצה, הם דוברים למה, כאשר מצבם מיואש וכאשר הם מפחדים שאם יחכו — לא יוכלו לצאת גם כששערי הארץ יהיו פתוחים לדוחה, כי לא יתנו להם לצאת.³⁵

לכן יש לדחות על הסף את הטענה כי אין להיחפז. הפתרון היחיד שיש לקבל הוא העלאה מהירה של הניצולים.

פנחס לוביאניקי (לימים לבחן)³⁶ טען בעניין זה, כי באירופה לא נותרו מיליוני יהודים, וכי ניתן להעלות איצה תוך פרק-זמן קצר את כל מי שיוכלו להשתחרר ל'החלוץ' מבחינת גילם. במציאות זו אין כל מקום לפעולה תנוכית יסודית ולהכשרה ממושכת. המאבק העיקרי לא יהיה בין ציונות לציונות על-פי קווי השוני שבניהולן, אלא יהיה בין —

ציונות ואנטי ציונות — [זאת הדיה] מלחמה על נפש הצעיר היהודי כעבורו הציונית היסודית מול האנטי ציונות המאודוגנת, בעלת כוח רב, כאשר מאחוריה עומד לא רק אידיאל כי אם שלטון מצליח ומנצח.

34. הורעיה השישית, עמ' 235-242.
35. שם, עמ' 298-311.
36. שם, עמ' 242-245.

כמצב כזה אין להקים את 'החלוץ' במחנות מלפני המלחמה. מאחר שאין אפשרות ללכת לעבודת הכיבוש בדרכים בהם הלכנו בימים חתיקונם, בשנים הטובות והשמנות, עתה החובה היסודית היא:

ללכד את המחנה הציוני כולו על כל זרמיו ופלגיו, ככרי שיוכל לעמוד מבחינה מוסרית ורוחנית מול השטפונות העלולים להציף אותו מכל צד.

המחלוקת השנייה היתה על דמות העולים. ליובה לויטה טען, כי גם כשביל שארית הפליטה הציונות אינה ידק פתרון אמיראציוני. גם עתה, לנוכח הנסיבות הקשות שהייתו יעמוד לפניהן בחום המלחמה, השאלה אינה דק עצם העלייה, אלא גם — מה תהיה דמות העלייה — לא מבחינת סגירת שער העלייה בפני מישור, אלא מבחינת המעצבים את דמות העלייה הבנייה.³⁷

גם עתה המוקד אינו צריך להיות רק בטראנספר, בהעלאה מהירה וסתיבת של המוני פליטים מאירופה, אלא גם בחינוכם החלוצי. שהיה ספק גדול אם עלייה סתיבת תבנה את הארץ, וייתכן, כי עלייה כזאת, 'צלוני מחונכת, בלתי מודרכת לערכי חיים, תבנה צורות חיים קשות מאוד'.

עמדת 'השומר הצעיר' היתה דומה, חזן התנגד לעלייה שתנוע רק על-ידי קאטאסטרף פה ושאל: 'האם לא כולנו רוצים, שהיהודים יבואו הנה מרצונם הטוב? לדעתו יש לחתור דווקא עתה לציונות השואפת ל'א רק להעברת המוני יהודים לארץ-ישראל, כי אם לעירוד כל מערכות חיותם כאן, שידוד יוצר ומקדם'. בדי להשיג את המטרה הזאת, כדי ששארית הפליטה אכן תגיע ארצה כדי לבנות ולהיבנות בה, לא יספיקו 'ערכי מינימום' כלליים. לדעת לויטה דווקא עתה 'אנחנו צריכים לצאת לגולה מצרדיס במלוא ערכי החיים שלנו, מפני שיש לעודד אנשים מיואשים שאינם מאמינים באידיאליס', ולמטרת אלה 'החלוץ' האחד' אינו מספיק. כאן יצא לויטה חוצץ נגד טענת בן-גוריון כי —

עקב ההרס היהודי הגדול, מספיק לצאת לגולה היהודית מצויד במזורה קטנה מאור, ואין צורך להביא לשם את כל מטען הערכים, ערכי אידיאה וערכי חיים שנצטברו בגני תנועתנו.

דבריו של לויטה כווננו במיוחד להשוואה שערך בן-גוריון בין הערכים הייחודיים של התנועות השונות לבין 'פלוגי היוצא לדרך ולוקח עמו גם את הכלכלה המיוחדת',³⁸ השוואה שפגעה כליטה.

עמדת הרוב כמפא"י בסוגיה זאת הייתה, כי אין להתמקד באיכות העלייה או בחינוכה הרעיוני. העיקר הוא הכשרה מהירה והעלאה המונית ומיידית ככל האפשר. כהקשר זה אמר בן-גוריון דברים מפורשים: השאלה העומדת על סדר-היום אינה שאלת אופי

37. שם, עמ' 231-235.
38. דברי בן-גוריון, דאה עמ' 198-199.

פרק עשירי

החונך החלוצי שיוצג לניצולים, אלא לאיזה בית-תמחוי יגיעו אחרי המלחמה:

יישאר מאות אלפי יהודים, שיהיו קאנדידאטים ראשונים לבתי-תמחוי של אמריקה. אני אומר: לפתח להם בית-תמחוי בארץ-ישראל, להביא אותם לארץ ולהזין אותם פה. כל הפליטים היהודים שיישארו באירופה — להעביר אותם לארץ-ישראל.³⁹

כן טען בן-גוריון, כי היהודים שנותרו לא יעלו ארצה בגלל חלוציות, אידיאולוגיה או אפילו ציונות. אלא יעלו בגלל חוסר יכולתם להמשיך ולהיות באירופה. הניצולים ירצו לעלות ארצה —

לא כציונים — לא באופן אידיאולוגי, אלא הם רוצים לעלות ארצה כפשטות, ועכשיו, מיד, כיהודים שאינם יכולים להסתובב כשרידים בודדים בחוץ בית הקברות שמסביבם.⁴⁰

דובקין טען,⁴¹ כי לנוכח המצב באירופה המשתחררת אין כל אפשרות לעסוק בעיצוב דמותם של השרידים, בניגוד לתקווה ולציפייה, כי —

עם תום המלחמה ניהנה מתקופת נופש בה נוכל לפעול בגולת אירופה תוך נשימה ארוכה, לארגן מחדש את חיי העם — ולארגן עלייה חכמית ואישית.

יש להשלים את המלאכה כולה, וכזמן קצר. כהר, שגם בארצות ובאזורים שהשתחררו מעולו של הכיבוש הנאצי עצם הקיום הפיסי של השרידים אינו מוכתה: למעטים ששררו ניתנת כיום פחות אפשרות של קיום מאשר ניתנה בשעתו לרבים. כמצב זה יש לפעול בקרב 'עדה אחת גדולה של המון קבצנים ואכזרנים' ולהעלותה ארצה. כמצב זה יתחן לפעול רק באמצעות 'החלוץ האחר', כלומר, רק אם נדע לכרוך את מאמצינו לאגרוף, במקום לפעול כירידים פשוטות.

יכוח נוסף שעלה היה בשאלה מי יעלה. יעקב חוץ חמך ב'החלוץ' חנוכתי בגלל הדגש שהיה צריך לשים. לדעתו, במרכיב החלוצי כעלייה. אמנם לא התנגד לעליית כל יהודי כאשר הוא יהודי — 'דווקא אנו החלוצים לא ידונו אכן כיהודי פשוט שבא לארץ-ישראל'. ידענו כי זהו טעם היינו' — אך כמקביל לעליית יהודים 'סחם' יש לראונו גם לעליית יסורות חלוציים מגובשים. ליסודות אלה, שהם 'אבן-הפינה של חיינו בארץ-ישראל', נודעת חשיבות רבה, שכן הם 'ערכה לבנייה הציונית-הסוציאליסטית של הארץ'. בן-גוריון, לעומת זה, התנגד בחוקף לשימת דגש כלשהו כעליית יסורות נבחרים. אליטיסטיים, ודחה בלעג וכזעם את התפיסה שטענה, כי —

יעלו מקודם המוכשרים והמוכשרים, אשר יקבלו הכשרה בקני הכשרה על פי כל

39 דברים בישיבת הנגלה הסוכנות ב-20 כינוי 1944.
40 דברים בכנס השני של הוועדה השיטית של ההסתדרות. עמ' 69.
41 שם, עמ' 215-230.

הקמת 'החלוץ האחד' כמפא"י

חורת הגוונים והצבעים — וכינתים שארית ישראל תנסה לקבל חודה את הרכוש שעשו בפולין או בבלגריה — כי עלינו למנוע מנוסה מהגולה של יסוד רצון ושכור.

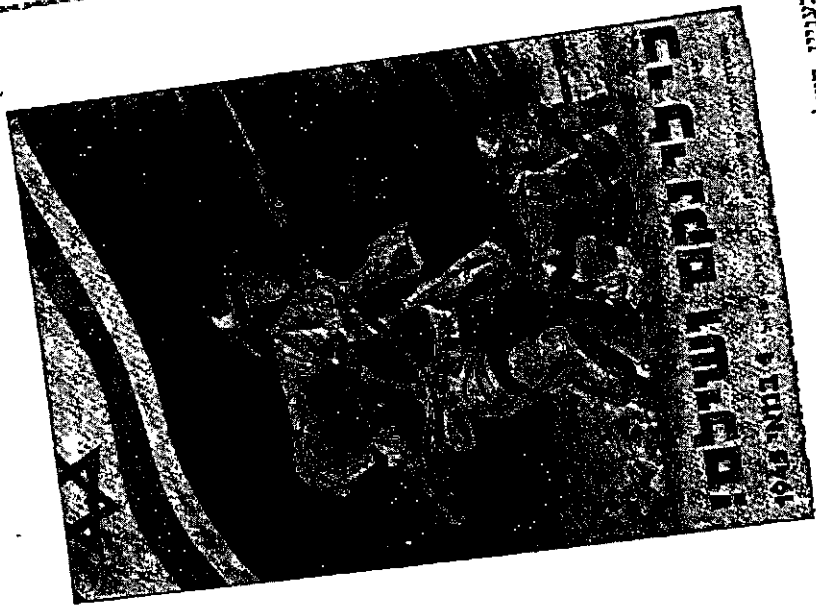
הוא לא דיבר כלל על בנייה הציונית-הסוציאליסטית של הארץ, שכן החרדה שצדיקה למלא את לב היישוב לקראת הכאות היא 'מה יהיה גודל הארץ הזאת? כלומר, כיצד ניתן להגשים כמהירות את מטרותיה הפוליטיות של הציונות. בן-גוריון חשש מפני הפסקת גידול היישוב, שיישארו לצמיחת מיעוט, מצב אשר יהיה חלוי כאחרים. בעיניו העיקר היה המערכה המדינית על גורל העלייה, ההתיישבות והמשטר בארץ. וכמערכה זו היתה שארית-הפליטה אמורה למלא תפקיד מכריע. אנו רואים אפוא, כי בניגוד לחזון שמבחינתו המאבק על דמות התורה היה העיקר, החמיק בן-גוריון במאבק על עצם גורלה של התורה, ולא על דמותה. לפיכך הדיגיש חוץ את העלייה הנבחרת, שהיטוד האידיאולוגי והמעמדי הוא מרכיב מרכזי כדמותה, ואילו בן-גוריון הדיגיש את הממות, את המאסה. להכיל זה של דגשים היה מקור נוסף: העובדה, כי בהשקפת-עולמו של חוץ היסוד הסוציאליסטי-המעמדי היה מרכזי, ואילו בהשקפת-עולמו של בן-גוריון ליסוד הלאומי היה משקל מובדע.

בן-גוריון הטעים, כי עתה הדגש אינו צריך להיות באינטרס המעמדי, אלא ב'הרמת דגל הכלל [הההגשה במקור]. הרמת דגל כלל האומה, כלל הפועלים — כלל הנוצר'.⁴² כהקשר זה דיבר על התנגדותו ל'החלוץ האחד' כעל ביטוי לפארטיקולאריזם מעמדי: 'לאיגואיזם קולקטיבי' מבית-מדרשו של 'פוט קולקטיבי' — הרואה רק את חשבונו הקטן, ושל מי ש'בל מעיניהם ומאזניהם לכלל — אבל רק לכלל החלק והפרטי שלהם'. מולם הציב את המצרים ב'החלוץ האחד', התומכים באידיאלים כלליים-לאומיים ומבטאים 'רצון כללי משותף, שירות כללי נאמן. [נתיקה מחודשת לכלל]. כי מעבר למחלוקת האידיאולוגית שוב באה לידי ביטוי בריון זה מחושת השמאל, כי כהתלת 'החלוץ האחד' על אירופה מטרת מפא"י היא לקפחו, לחתוך את דגליו ולהשתלט על הפוטנציאל המפלגתי-הפוליטי הטמון בשארית-הפליטה. בעניין זה טען חוץ, כי מטרת 'החלוץ הכללי' היא להחרים את 'השומר הצעיר'. וליטה קבע, כי שום נוסחה 'לא תסגור את ררך השליחות כפני חכריו של אנליבין'.

*

לקראת תום המלחמה החולל אפוא מאבק חריף בתוך חנוכה-העבודה בכל הנשאים שהיו קשורים לשארית-הפליטה ולשליחות אליה. המחלוקת לא היתה עוד מחלוקת פנימית בתוך מפא"י. להיפך, אחרי הפילוג הפרמאלי והקמת 'התנועה לאחדות-העבודה' לא היו עוד חילוקי-דעות כמפא"י בשאלות אלה. עתה המאבק היה חיצוני: בין מפא"י לבין 'התנועה לאחדות-העבודה', שאליה הצטרף לעתים גם 'השומר הצעיר'. המחלוקת

42 דברים כמנועת 'זכר-הקבוצה' ברמת-הדוד ב-4 בנובמבר 1944. בחוץ: 'הייקה לכלל'. יוב הקבוצה. מחשוון תשי"ח. עמ' 41.

כרוז שהוציאה
הסתדרות לרגל
ה' 1 במאי 1945

כניין השליחות גולה והיחס לארץ-הפלסטינה. שנסקרו כאן. הן עדות להיערכות
החדשה בתוך תנועת-העבודה. שהתגבשה כמה שנים לאחר-מכן עם הקמת מפ"ם כינואר
1948. מפלגה זו קמה, כידוע, כתוצאה מאיחוד בין כמה גופים פוליטיים, שהמרכזיים
שבהם היו 'התנועה לאחדות-העבודה' ומפלגת השומר הצעיר.
למחלוקות אלה היה גם צד פוליטי-כוחני וגם צד אידיאולוגי-קרוני. מלבד זאת הן
עדות להכרזת מונטאליזם בין שני הגושים העיקריים בתנועת-העבודה. מפא"י הלכה
והפכה למפלגה 'ממלכתית', שנשאה על כתפיה את עול כלל האומה ומומן התנועה מן
הראגה לערכי הסוציאליזם המעמדי. ואכן, ביחסה לשארית-הפלסטינה בא הפרמאט
הלאומי לירי כיתוי מודרשי. לא כן 'התנועה לאחדות-העבודה' 'השומר הצעיר'. למרות
ההבדלים כיניין עדיין חשוב — וחיו — במונחים של 'שומרי החומה', של החובה
לשמור על ערכי הייחודיים של מעמד-הפועלים גם אחרי השריפה הגדולה וגם לנוכח
המאבקים המדיניים שעמדו בפחח. משמעותם העיקרית של הוויכוחים הקשים והבוהטים
שהתנהלו היא כהיותם עדות לנחישות השונים שבתרבויות המרכזיים בתנועת-
העבודה. ואכן, זו הולידה סכסוכים קשים, לעתים טראומטיים. כיניהם, שכאו לירי
כיתוי כשנותיה הראשונות של מדינת ישראל.

אחרית-דבר

הספר שלפנינו נפתח בסיפור הפועם של יוסף קורנינסקי ואלעזר אונגר בוועידה
הארבע-עשרה של 'הקיבוץ המאוחד' וסיפורים בסיפורה של תופעה אחרת, דראמאטית
ומרגשת אף היא: זו של צביה לובטקיין בוועידה החמש-עשרה של 'הקיבוץ המאוחד',
שהתקיימה בינור בסיוון תש"ו/יוני 1946.

צביה הגיעה לארץ כמה ימים קודם-לכן. קבלת-הפנים שנכתבה לה הייתה תגובת מאד,
והרושם שהותירה על הצעירים ככלל, ועל חברי הפלמ"ח במיוחד, היה אדיר. לימים,
כדברים שנושא בעצרת השנתית בקיבוץ לוחמי הגיטאות ביום השואה והגבורה
תשל"ג/1973, אמר רמטכ"ל צה"ל כימים ההם. דב-אלוף דוד אלעזר:

כאשר עמדה צביה לובטקיין בפני אנשי הפלמ"ח בחולות קיסריה זסיפרה את
סיפורו של גיטו וארשה, הדגשנו בוודאות שאנו שייכים לאותה חכרת לחמים,
בנים לאותו עם הלוחמים כאותה מלחמה.¹

המלים ששימשו במאמרים שנכתבו לרגל כואה של צביה היו גבוהות ונמלצות, כראוי
לגיבורה לאומית. לסמל המובהק של מלחמת היהודים בניטאות. במקביל לכך ניסו
הכותבים להאציל מזווה של הגיבורה ומאור-הקדחת של מרד הגיטאות גם על היישוב.
אמנם פולחן קגיבורים זו לנו, ואין תנועתנו נוטה להעריץ אישים, כתב צבי רונגשטיין
(לימים אבן-שרושן). מנהל מחלקת העלייה והחלוצין בוועד-הפועל של הסתדרות,
אך —

שמה היה לסמל-~~לסמל~~ לאותו 'החלוצין', הלוחם והמגשים. שהעז למרוד כסודי
החיים המקובלים של העלליה-היהודית ויצר בה איים של חיי אויץ-ישראל פועלי
— כריבורו העברי, במעבר לחיי עבודה, בחיי שיתוף?²

ואברהם חרשיש כתב:

גבורת לחומי הגיטו חינון לער כפלא-עולם וכפלא-אדם. עמה ומחוכה צמחה
הצנתנות העברית, עטורת גבורה ותפארת אדם. עמה גאה המנו העברי בארץ,
שמדים לו מיתודים כמינם. ארוגים בהם חוטי חלום הגאולה ולהט תקמנות
כמתעללים ככבודו.

על צביה עצמה כתב:

ואת לנו תוספת כוח, תוספת אמונה, תוספת להט נפש.

1 ברטוב, א, עמ' 261.
2 'לכואה של צביה', הפועל הצעיר מ"ז ביוני 1946.

618017

יחיעם ריץ

מודענות וחוסר אונים

מפא"י לנוכח השואה — 1943-1945

1944
הוצאת יד יצחק בן-צבי · ירושלים

להורי ידע לך, שאנו היחידים המוכנים להציע כיום הצעות אישיות לכל תפקיד שנדרש — לשליחות בארצות ובר' — זה מדהים אותם [אח אנשי מפא"י] ואינם יכולים לקבל את הצעותינו אלה. הם עומדים בפני בירור: או לקבל את הצעתנו או לסחוב את העניינים מבלי לבצע אותם. צר ומכאיב שלוב בוחרים בדרך השנייה.¹⁷

בוועידה הארבע-עשרה של 'הקיבוץ המאוחד', שהתקיימה בגבעת-ביתר בינואר 1944, היה הוויכוח על דמות 'החלוץ' אחד הנושאים המרכזיים. בסיכומה של הוועידה התקבלו החלטות שביטאו את עמדת הדוב, שהתנגד כחוקף לקמת 'החלוץ האחד' ולפגיעה במעמד 'הקיבוץ המאוחד'. בענייני שליחות, ההחלטות קראו להירוש 'התנועה החלוצית' — בכל הפרצות הגולה היהודית — מתוך זיקה ישרה להסדרות העובדים הכללית, להקמת מחלקה מיוחדת לנושא זה במסגרת הוועד-הפועל של ההסדרות ולחיוזק 'ירי הקיבוץ ומוסדותיו במלוא הסמכות לגיוס השליחים ולאיוגן הכשרתם על-ידי סמינריונים ופעולות הכנה. רוב גדול של צירי הוועידה תמך בהחלטות אלה.¹⁸ בכך הפכו עמדתה הנהגת 'הקיבוץ המאוחד' — באישורו של הפרזום התנועתי העליון — לעמדותיו הרשמיות של 'הקיבוץ המאוחד'.

הוויכוח על הפעלת 'החלוץ האחד' גם באירופה

ההכנות לפעילות באירופה העלו על סדר-היום של המפלגה את שאלת החלתו של 'החלוץ האחד' גם על אירופה. שאלה זו עלתה מיד עם התחלת ההכנות לשליחות לשם. בראשית 1944 אמנם החליטה לשכת המפלגה, כי שאלת 'החלוץ האחד' לאירופה לא-הוחלה לפני שיתסתימו הנידונים בשאלת 'החלוץ האחד' לארצות המזרח.¹⁹ אך למרות ההחלטה, שמטרתה הייתה למנוע יצירת מוקד מחלוקת נוסף במפלגה שעל סף פילוג, הביעו כמה מראשי המפלגה דעה ברורה וחד-משמעית בזכות החלת 'החלוץ האחד' גם על אירופה. שאלו מאירוב, למשל, סבר, שאין דרך אחרת אלא להעתיק את הדגם הזה גם לאירופה.²⁰ אך הדישה החקופה והחד-משמעית ביותר בעניין זה באה מפי בן-גוריון, שעוד באוקטובר 1943 הביע את דעתו, שגם לגבי אירופה יש להחליט על הקמת מסגרת אחידה של 'החלוץ'.²¹

- 17 מתוך מבחן ללא תאריך [נראה אביב 1943] (אק"מ, חטיבה 2, מיכל 22, חיק 128).
- 18 התלטות הוועידה הארבע-עשרה, פרק הגולה 'החלוץ', בתוך: הוועידה הי"ד, עמ' 268. על תוצאות ההצבעה כותב יעקב אשר לשליחי 'הקיבוץ המאוחד'. להערכתו תמכו 85% מצירי הוועידה בחלטה זו, וגם מסין המתנגדים לא מעטים מתנגדים להחלטות מרכז מפא"י והנהלת הסוכנות על 'החלוץ' (חל-ארכי, 11 בפברואר 1944, אק"מ, חטיבה 2, מיכל 20, חיק 117).
- 19 דברים בשיבה לשכת מפא"י ב-23 בפברואר 1944 (אמ"ע, חיק 25/44).
- 20 דברים בכנס המפלגה בחל-ארכי ב-28 באוקטובר 1943 (אמ"ע, חטיבה 2, חיק 15/143). תמונה ברעיון זה הביע גם ברנריו בשיבת הוועד-הפועל של ההסדרות ב-29-30 בדצמבר 1943 (אמ"ע).

אח השקפתו המלאה והמגובשת בסוגיה זו הביע בנאום שנשא באוקטובר 1944, לדבריו נבע הצורך בהחלת 'החלוץ האחד' בראש ובראשונה מן הקשיים הרבים שיעמדו לפני פעולת היישוב והתנועה הציונית באירופה שאחרי המלחמה. הקושי הראשון הוא הציוני:

חושש אני שכרוב ארצות אירופה לא תהיה לנו אפשרות חוקית לעבוד ב'החלוץ', ונצטרך לעבוד במחתרת — אין שום כסחון כי מה שאפשר עוד עכשיו לעשות במסגרת חוקית יהיה אפשר גם להבא. [הכוונה למשטרים שהתגבשו בזוהר אירופה בהשפעתה המכרעת של ברית-המועצות.]

הקושי השני הוא פנימי: היהודים בארצות אירופה המשתחררות חיים במצב של 'עבודת פנימית, עבודת נפשית. זו שאחרי-העם קרא לה בשם "עבודת-בתוך חרות"'. אחד מביטוייו של מצב זה הוא ההתחבטות מפני כוח, מפני החזק. כבולגריה (וכאן הסתמך בן-גוריון על דיווחו של שאול מאירוב²²) הנוער נוהג אחרי הקומוניזם כחלק מנטיה טבעית — לברוח. ממתנה החלשים ולהירחם בעגלה התקיף, בין אם התקיף זה הוא משטר קאפיטאליסטי ובין אם הוא סוציאליסטי או קומוניסטי — להישאר במחנה החלשים — זה דורש אופי עצמאי ותכונה חלוצית.

לומת תנאי-הירוש אלה הציע בן-גוריון לפעול בדרכים אלו: ראשית, אין להביא לאירופה את מיגוון הערכים של התנועות השונות המרכיבות את 'החלוץ'. הכלל שצריך להנחות את 'החלוץ' בהחלטה ערכית הוא 'השלטת העיקר': הפעולה ב'החלוץ' היא מערכה קשה ורכוב-מכשולים, טען, וכדי להתמיד ולהצליח בה, יש לבססה על עקרונות מרכזיים וחיוניים, וכל השאר נגיה לאורך אחד מהמחברים והבחורות יגיעו הנה. ואלה העקרונות: (א) קיבוץ גלויות; (ב) השלטת העבודה; (ג) הגשמה עצמית. סוף פסקו: 'כן טען, כי כדי שהיהודי שניצל פייסו ייצל גם מבחינת העם היהודי והתנועה הציונית, יש לפעול בגולה —

מתוך דאגה כללית, מתוך מרות כללית, מתוך רצון בללי, וזה יכול להיות רק אם זה ייעשה ע"י הכלל הציוני, ע"י כוחות חלוציים שכחך הכלל הציוני.²⁴

- 22 שנית, ליישוב ולתנועה-הפועלים אין שום סיכוי להשפיע על הנוער באירופה אם יביאו לאירופה את הפורענות הגדולה ביותר שבאה עלינו בארץ — את הפלגנות. הנוער החלוצי שם מתקומם ככל כוחו נגד תופעת הפלגנות והובע פעולה מאוחרת ומאחדת. לכן כל מגמת פילוג, גלויה או מוסתרת, היא סם מוות — לפעולתנו בגולה. כאן יצא בן-גוריון, יעשה ע"י הכלל הציוני, ע"י כוחות חלוציים שכחך הכלל הציוני.²⁴
- 23 דרך 'החלוץ' בגולה, דברים כמפגש שליחים בקייטיהיים ב-7 באוקטובר 1944, בתוך: כמערכה, ג, עמ' 211-223.
- 24 מאירוב דיווח למזכירות מפא"י על המצב בארצות הנאלקאן בשיבה ב-24 בספטמבר 1944 (אמ"ע, חיק 24/44). בן-גוריון עצמו ניקד כבולגריה בנוכחם 1944.
- 25 דברים בשיבה לשכת מפא"י ב-23 בפברואר 1944 (אמ"ע, חיק 25/44).

גוריון בשצף-קצף נגד יריבותיה של מפא"י משמאל: סיעה ב' והשומר הצעיר. בארץ-ישראל, שצרכה להיות דוגמה ומופת לאחרות —

הפלגנות נעשה עכשיו לרגל — ואין הברל אם דוגלים בגלוי בפלגנות כשם הסוציאליזם המהפכני והציונות הגדולה כפי שעושה זאת השומר הצעיר או עושים מעשה פלגנים ומבקשים שכר כמאחזים, כפי שנוהגת סיעה ב'.

לטענת בן-גוריון 'חזרת הפילוג' מביח-מדרשם של סיעה ב' ו'השומר הצעיר' היא ה'סכנה לכל פעולה חלוצית בניער', שכן אם כל מפלגה, סיעה, גוש ובן-כנו של גוש יקומו להם 'חלוצ' משלהם, זה יהיה סופה של הפעילות הישועבית בגולה. מצב זה יגרום, כ' —

תחיל מלחמה על כל נפש, על כל נער — תוך יכונת תפל תוך השמעה הרדית — והנער יהודי בכגראד, טהראן, קובנה, בוקארט, קאהיר, סופיה — יצטרך להכריע מתי הצודה ההתיישבותית או המפלגה הטובה ביותר ומי צדק בזמנו בורוכובים בתנועת הפועלים ובמפלגה ובקיבוץ ובסיעות ובגושים ההתיישבותיים במשך עשרים השנה האחרונות. וזו זה יגרום להרס, החאברות, שחיתות. כלי אחרות, כלי הכלטת העיקר המשותף, לא תיבון עכשיו שום פעילות חלוצית — 'חלוצ' מפולג יהרוס כל סיכוי של תנועה חלוצית ממשית ויטויר את כולם למשטרה הגרית ולהתבללות השחורה או הארומה הצפופה עכשיו לנוער.

זו היתה הסיבה העיקרית לתמיכה בן-גוריון כהחלח 'חלוצ' האחד' גם על אירופה, אך המיכה זו נבעה גם מגורמים נוספים:

א. בן-גוריון הציע ותבע להקים 'חלוצ' יהיה מבוסס על מצע מינימום ויבטא מכה משותף רחב ביותר. באמצעות מכה משותף זה אפשר יהיה להעמיד את הגיוס לשורות 'חלוצ' על מצע רחב ביותר, ועל-ידי כך להכשירו לתפקידו העיקרי בעידן שלאחר המלחמה: כלי במאבק הלאומי. כלומר. מאבק בין הציונות לקומוניזם על נפש הנוער ומאבק על עצם העלייה. מבחינתו היה אפוא העיקר ב'חלוצ' הפרדימט הלאומי, ולא הסוציאליסטי-המעמדי. הצגת הדברים בצורה זו נבעה מן המודעות, כי רק פעולה מהירה, שתזכרו בעיקר, עשויה להבטיח, ששאריות-הפליטה תמלא את התפקיד שיועד לה; כמסגרת המאבק הציוני. אך היא נבעה גם מתפיסתו הבסיסית. כי הציונות הפכה לנושא המאפיל, הן מבחינת חשיבותו הן מבחינת סדר הגשמתו, על כל נושא אחר. וכי הסוציאליזם והגשמתו תלויים בציונות ובהגשמתה.²⁵ את הדעיקן הזה הביע במלים בוטות:

כשאדם נוסע מחוץ רוחה לטיול ויש לו זמן וחנאים נחמים לעשות כל מה שהוא רוצה, הוא יכול לקחת איתו כל מה שעולה על לבו, לא רק דברים וברזיים, אלא גם את הכלכל שהוא מחזק — אבל חייל היוצא למערכה לוקח איתו רק את המוכרח

25 דיון בשאלה זו ראה עמ' 87-80.

לקיומו ולמלחמתו — פעולתו ב'חלוצ' היא מערכה קשה ורכת מכשולים — [לבן] עלינו להעמיד עכשיו את הפעולה ב'חלוצ' על עקרונות מרכזיים וחיוניים, וכל השאר נניח לאחד שהבכורים והבתרות יגיעו הנה.

ב. הצעה זו באה גם כדי לסייע בהגשמת תכניתו שבמרכזה העלמה מהירה, מיידית, של המוני יהודים. בין המלחמות כמות היהודים שרוכזה בהכשרות חלוציות כפולין לא הגיעה אפילו לאחוז אחד מכלל כמות היהודים שם, ומכלל כמות היהודים שהגיעו ארצה בתקופה זו שיעור החלוצים לא עלה על 15%.²⁶ הכוונה היחיה, שאחרי המלחמה לא יוכשרו חניכי 'חלוצ' בהכשרות ארוכות, אלא יובאו ארצה במהירות האפשרית, לפני שיפלו כרשתם של זרמים אחרים, לא-ציוניים, ולהכשירם בארץ. וכך אמר בעניין זה:

הדעיקן הוא שלא נעסק עכשיו בהכשרות ארוכות, שעסקנו כהן קודם כאשר עניין הוכשרה בא כחחלוצ' לעלייה. אני מקווה שברוך בלל ועבדי קודם כל את היהודים הנה ונכשיר אותם כאן.²⁷

חנאי הברתי להשגת מטרתו אלו — כינונה של תנועה חלוצית גדולה, המונית, שתקיף רכבות רבות ועלייה ככל האפשר יותר מהירה לארץ — היה 'חלוצ' אחיד' המבוסס על מצע מינימום ומבטא מכה משותף רחב.

ג. מבחינת בן-גוריון חלוצ' 'ממלכתי', לא 'אנצ'תי', היה דגם שאף להחילו גם על מערכות וגופים אחרים. לדוגמה: הוא תמך בהצטרפות 'הפעל המודחי' להסתדרות, ואפילו את הרביזיוניסטים לא דחה. בעניין זה אמר באופן חד-משמעי:

אף פעם לא הוצגו פעילים רביזיוניסטים מההסתדרות ואני לא חושב שזה טוב להסתדרות שהפעלים הרביזיוניסטים הם לחור. קיומם הנפרד אינו מוצדק — אם נצליח להביאם לידי פיזור הסתדרותם המיוחדת ולידי כניסה להסתדרות — הם יהיו שווי זכויות — כל ההשקפות שישנן יכולות להיות בה — ההסתדרות אינה צריכה לשאול לדעותיו של חנב, כשאין הוא עושה דברים בניגוד לחוקתה.²⁸

ד. להצעה היה גם צד פוליטי-מפלגתי. למאבק על נפשה של שארית-הפליטה לא היה רק מימד לאומי — ציונות או קומוניזם — אלא גם היבט פני-פוליטי: השאלה אם שארית-הפליטה תחזק את כוחה של מפא"י או את כוחו של השמאל הציוני. כוחו העולה של השמאל בארץ, הידיעה כי מנהיגי הנוער באירופה המשתחררת שייכים בעיקר אליו וחדרתו של בן-גוריון מן הנטייה הגוברת קרב הנוער לעבר הקומוניזם²⁹ — כל אלה הביאו אותו למסקנה, כי באמצעות 'חלוצ' האחד' יהיה קל יותר לנתב את שארית-

26 רובקין, עמ' 105-106.

27 שם, שם.

28 דברים בישיבת הוועד-הפעל של ההסתדרות ב-29-30 בדצמבר 1943 (א"ע). דיון במונחים

'ממלכתיות' ו'חלוציות' ראה: הרוכין וליסק, עמ' 278-279.

29 ראה בעניין זה: קולת, אבות ומיסדים, עמ' 39.

פרק עשירי
הפליטה לעבר מפא"י. מסקנה זו נבעה משתי סיבות:

1. אם 'החלוץ' יקום בנוש אחד, ולא כקונפדראציה של גושים פארטיקולריסטיים, תהיה למפא"י גישה קלה יותר אל חברי תנועות-התערך השמאליות. אם התצטרפות לגושים ההתיישבותיים ולמפלגות השונות חזיה באופן, ולא בחוץ-לארץ, סיכויי מפא"י יהיו גדולים יותר.

2. 'חלוץ' כללי, שיהיה מבוסס על מערכת-רעיונית כללית, יהיה יותר קרוב אל מפלגת מרכז מפא"י מאשר אל מפלגות השמאל, שמצדן יחודי יותר.
הצעה מעשית להחיל את 'החלוץ' האחד-י על אירופה הועלתה בנובמבר 1944 על-ידי אריה גולני.³⁰ לפי הצעתו יהיה 'החלוץ' האחד-י לאירופה במסגרת ההסתדרות, ולא במסגרת הסוכנות, אך בניגוד ל'החלוץ' בתקופה שלפני המלחמה, אשר הפך בעובדה לפיראטריבי, הפעם הכוונה היתה, כי יהיה אחד הלכה למעשה, כדי להשיג זאת הוצע לנקוט כמה אמצעים: ראשית, ענייני ההכשרה והעלייה בו יהיו בפיקוח מחלקת-העלייה של הסוכנות. שנית,

הבטחת אחדותו צריכה להיות הגדרת פעולתה והשפעתה החינוכית של מפלגת פועלי ארץ-ישראל כרחבי התנועה החלוצית.

לפי ההצעה יכלול 'החלוץ' האחד-י —
את כל כוגרי הסדרות הנערך התלוציות של כל הזרמים הפוליטיים המשותפים להסתדרות הצעירים הכללית בארץ-ישראל.

כלליותו ואחדותו יבטחו וישמרו באמצעות כמה יסודות: סניפי 'החלוץ' בכל מקום יהיו אחידים; קיבוצי-ההכשרה יהיו משותפים, וההצטרפות אליהם חדה אישית וכאמצעות הסניף. כלומר, לא באמצעות התנועה; האישור לעלייה יהיה אינדיבידואלי וינתן על-ידי המוסדות המרכזיים של 'החלוץ' (ההדגשה במקור). השליחות ל'החלוץ' תהיה מטעם ההסתדרות ותאישור מחלקת-העלייה של הסוכנות. בעניין תנועות-הנערך עד גיל 'החלוץ' אמרה ההצעה:

כל עוד קיימות בארץ-ישראל מפלגות פוליטיות נפרדות וגושים החייבובחיים מפורדים נהיה נאלצים להשלים עם תנועות נערך חינוכיות נבלות המכניסות את בוגריהן ל'החלוץ' האחד-י.

ואולם, כדי למנוע מצב של התחרות פרוצה בין התנועות, הוצע להקים ועד משותף, שיהיה מורכב מנציגי התנועות השונות. הצעה נוספת בעניין זה גובשה על-ידי ועדי לענייני 'החלוץ', שהוקמה כדי להביא למועצת המפלגה הצעה בעניין זה.³¹

30 לשאלת המבנה של הסדרות 'החלוץ' באירופה, 15 בנובמבר 1944 (אמ"ע, חטיבה 2). התוצעה היתה מיעוט לחברי לשכת המפלגה.
31 הצעה הועדה ראה: הפועל הצעיר מ"ב 16 בינואר 1945, על הקמת הוועדה לענייני 'החלוץ' ראה ישיבת לשכת מפא"י 27 בנובמבר 1944 (אמ"ע, ח"ק 25/44).

מתוך 'ראיית הנוק והסכנה של פיצול 'החלוץ' בגופים מתכללים ומתחדים' הציעה הוועדה להקים 'חלוץ אחד-י הסדרות, אשר יתכן לעריכייסוד חלוציים: הגשמה אישית, עלייה, עבודה עברית, הגנה, עזרה הדדית, חקלאות, חברות בהסתדרות הציונית ובהסתדרות הצעירים; השליחים ל'החלוץ' יגויסו על-ידי ההסתדרות, והיא זו שתכשירם לתפקידם כסניפיונים מיוחדים ותחייבם לפעול בכל ארץ וארץ — כחידה אחת ותחת מרותה — למען אחרות חלוצית ממשית; כן יהיה עליה ל'אסור על שליחי ההסתדרות וחבריה להקים מסגרות נפרדות כ'החלוץ', בסניפיו ובמפעלי ההכשרה שלו'. הצעה זו, נכתב, היא 'חביעה מאוחרת של כל חברי המפלגה, ולמען ביצועה יהיה עלינו להיאבק עם הזרמים האחרים שבהסתדרות'. ההצעה, שהוכנה 'כיסוד להצעות המפלגה לוועידת ההסתדרות', הובאה לאישור מועצת המפלגה כ-27 בינואר 1945 ואושרה בה פה אחד.³²

כמה ימים לאחר-מכן הוכאה ההצעה לאישור ועידתה השישית של ההסתדרות, שמפא"י נתנה בה מרב רחוק. הוועידה אישרה את ההצעה אחרי ויכוח קשה. תמכו בה 227 צירים, והתנגדו לה 161 אנשי 'התנועה לאחדות-העבודה' ו'השומר הצעיר-הליגה הסוציאליסטית'.³³
לפני קבלת ההחלטה התנהל בוועידה ויכוח ממושך בין מחייביה לשולליה. הוויכוח היה אמנם על 'החלוץ' האחד-י, אלא שחשף את מלוא עומק הפער בין מפא"י לכין ויבוחיה משמאל בכמה שאלות מרכזיות שנגעו לעתידה של יהדות אירופה וליחס אליה. הוויכוח על 'החלוץ' האחד-י שיקף אפוא כמה ממחלוקות-היסוד ביחסה של תנועת-העבודה הארצישראלית אל יהדות אירופה.

לעסוק גם בשיקום החיים היהודיים בגולה. ויכוח זה התנהל בעיקר עם 'השומר הצעיר': יעקב תזן טען, שאם ארץ-ישראל לא תהיה פתוחה לרווחה לפני שארית-הפליטה, אי-אפשר יהיה לומר להם לשכת כפליטים כמחנות-העקורים, ולא לשוב לארצותיהם. אמנם איש אינו טוען, כי חיי השבים יהיו —

חיים תקינים של גולה, כפי שהיו לפני המבול. האפשר לבנות חיים תקינים בפולין, בגאליציה, בליטא, בלאטביה, בצ'כיה? לא! אבל היהודים הללו ירצו לחיות, ואנחנו לא נוכל לומר להם 'תכו' — הם ילחמו את מלחמתם. הניעוב אותם במלחמתם זו או נחייבם בראשה?

אליכא רחוק, השאלה המרכזית שיש לשאול לגבי יהודים אלה היא איך להכשירם לאקטיביות ציונית ולאמונה ציונית:

32 הנוסח המלא של ההצעה ראה: דבר מ"ב 28 בינואר 1945.
33 על הדין בהצעת ההחלטה ראה: הוועידה השישית, עמ' 331-335. בבחינת לוועידת ההסתדרות, שערכו באוקטובר 1944, זכתה מפא"י ב-53.6% מהקולות, 'התנועה לאחדות-העבודה' ב-17.8% והשומר הצעיר — הליגה הסוציאליסטית' ב-20.7%. שאר הקולות החולקו בין כמה רשימות קטנות.

אין לשמור על כך שהתנועה הציונית תעמוד במרכז חיהם בגולה, כל זמן שהם יישארו שם — אין יחזיקו מעמד בתור יהודים עד שיגיעו לארץ-ישראל. [הדבר יושג רק] משעה שנחזיר לגולה היהודית את רצון המלחמה על חיה — רק אז יבואו אלינו כציונים מאמינים ולחמים.

כדי להשיג את המטרות האלה, יש צורך בהכנת יסודות חלוציים מגובשים, שיהיו מוכנים לקבל על עצמם את הפקיד סליח הדרך בפני ההמונים הללו. כדי שאפשר יהיה לארגן את היסודות החלוציים האלה ולהכינם, יש להקים את 'החלוץ' כפי שהיה לפני המלחמה: לא בהיקפו — כי אם — [מבחינת] תוכנו ומתוחו, דריכותו וכינוחו ללכת לפני המחנה. אם יקום 'החלוץ' אחי, כללי, טען חזן, לא יעלה בידי למלא את התפקיד הזה. כדי למלא את המשימה, על 'החלוץ' להיות מצויד במלא האמונה, במלא המטען הרעיוני; ערכים כלליים אינם מספיקים. בנושא זה אמר:

כמה נצא לנוער בגולה? הנוכל לרתק את הנוער למפעל חיינו, מבלי שנבוא עם כל אמונתנו? כלום יהיה בכוחו של החינוך הכללי להביא את הנוער למתנו נוכח הכוחות המשפיעים עליו בגולה?³⁴

הנהגת מפא"י, לעומת זה, צידדה בעלייה מיידית של שארית-הפליטה והתנגדה כחוקף לכל ניסיון לקימום החיים היהודיים באירופה. בן-גוריון, שחזר מבקור מבלגריה כחודשיים קודם-לכן, הציג את הדברים בבהירות ובהירות, כדרכו. לטענתו אפילו בבלגריה, שאין בה שלטון פאשיסטי, משטר אנטישמי או חוקי אפליה, אין שום סיכוי לשיקום החיים היהודיים. ליהודים שם יש רק משאח-נפש אחת:

למה ולצאת ולעלות ארצה, הם רוצים למה, כאשר מצבם מיואש וכאשר הם מפתחים שאם יחכו — לא יוכלו לצאת גם כששערי הארץ יהיו פתוחים לרוחה. כי לא יתנו להם לצאת.³⁵

לכן יש לדחות על הסף את הטענה כי אין להיחפז. הפתרון היחיד שיש לקבל הוא העלאה מהירה של הניצולים.

פנחס לובינאיקר (לימים לבון)³⁶ טען בעניין זה, כי באירופה לא נותרו מיליוני יהודים, וכי ניתן להעלות ארצה תוך פרק-זמן קצר את כל מי שיוכלו להשתייך ל'החלוץ' מבחינת גילם. במציאות זו אין כל מקום לפעולה הינוכית יסודית ולהבשרה ממושכת. המאבק העיקרי לא יהיה בין ציונות לציונות על-פי קריו השוני שבנינו; אלא בין — ציונות ראנטי ציונות — [זאת תהיה] מלחמה על נפש הצעיר היהודי כעבודתו הציונית היסודית מול האנטי ציונות המאורגנת, בעלה כוח רב, כאשר מאחוריה עומד לא רק אידיאל כי אם שלטון מצליח ומנצח.

34. הוועדה השישית, עמ' 235-242.
35. שם, עמ' 298-311.
36. שם, עמ' 242-245.

כמצב כזה אין להקים את 'החלוץ' במתכונת מלפני המלחמה, מאחר שאין אפשרות ללכת לעבודת הכיבוש בדרכים בהם הלכנו בימים כחיקונים, בשנים הטובות והשמנות. עתה החובה היסודית היא:

ללכד את המחנה הציוני כולו על כל זרמיו ופלגיו, בכדי שיוכל לעמוד מבחינה מוסרית ורתנית מול השטפונוז העלולים להציף אותו מכל צד.

המחלוקת השנייה הייתה על דמות העולים. לירבה לייטה טען, כי גם בשביל שארית-הפליטה הציונות אינה זק פתרון אמגוראציוני. גם עתה, לנוכח הנסיבות הקשות שהיישוב יעמוד לפניו בחום המלחמה, השאלה אינה רק עצם העלייה, אלא גם —

מה תהיה דמות העלייה — לא מבחינת סגידת שערי העלייה בפני מישו, אלא מבחינת המעצבים את דמות העלייה והבנייה.³⁷

גם עתה המוקד אינו צריך להיות רק בטראנספר, בהעלאה מהירה וסטיכית של המתי פליטים מאירופה, אלא גם בחינוכם החלוצי. שהרי ספק גדול אם עלייה סטיכית חבנה את הארץ, וייתכן, כי עלייה כזאת, צלתי מחונכת, בלתי מודרכת לערכי חיים, חבנה צורת חיים קשות מאוד.

עמדת 'השומר הצעיר' הייתה דומה. חזן התנגד לעלייה שחונע רק על-ידי קאטאסטרף פה ושאל: 'האם לא כולנו רוצים, שהיהודים יבואו הנה מרצונם הטוב? לדעתו יש לחתור דווקא עתה לציונות השואפת לא רק להעברת המוני יהודים לארץ-ישראל, כי אם לעידוד כל מערכות חיהם כאן, שידוד יצר ומקדם'. כדי להשיג את המטרה הזאת, כדי ששארית-הפליטה אכן תגיע ארצה כדי לבנות ולהיבנות בה, לא יספיקו 'ערכי מינימום' כלליים. לדעת לייטה דווקא עתה 'אנחנו צריכים לצאת לגולה מצוידים במלא ערכי החיים שלנו, מפני שיש לעודד אנשים מיואשים שאינם מאמינים באידיאלים, ולמטרות אלה 'החלוץ' האחד' אינו מספיק. כאן יצא לייטה חוצץ נגד טענת בן-גוריון כי —

עקב זהרם היהודי הגדול, מספיק לצאת לגולה היהודית מצויד במזוודה קטנה מאוד, ואין צורך להביא לשם את כל מטען הערכים, ערכי אידיאה וערכי חיים שנצטברו בגנוי התועהו.

דבריו של לייטה כוונו במיוחד להשוואה שערך בן-גוריון בין הערכים הייחודיים של התנועות השונות לבין פלוגי היוצא לדרך ולוקח עמו גם את הכלכלה המיותרת.³⁸ השוואה שפגעה בלייטה.

עמדת הרוב במפא"י בסוגיה זאת הייתה, כי אין להתמקד באיכות העלייה או בחינוכה הרעיוני. העיקר הוא הכשרה מהירה והעלאה המונית ומיידית ככל האפשר. בהקשר זה אמר בן-גוריון דברים מפורשים: השאלה העומדת על סדר-היום אינה שאלה אופיי

37. שם, עמ' 231-235.
38. דברי בן-גוריון, ראה עמ' 198-199.

החינוך החלוצי שיוענק לניצולים, אלא לאיזה כִּתְּמַחֲוֵי יגיעו אחרי המלחמה:

”ישארו מאות אלפי יהודים, שיהיו קאנדידאטים ראשונים לבתי־תמחוי של אמריקה. אזי אומר: לפתוח להם בית־תמחוי בארץ־ישראל, להביא אותם לארץ ולהיזן אותם פה. כל הפליטים היהודים שיישארו באירופה — להעביר אותם לארץ־ישראל.³⁹”

כן טען בן־גוריון, כי היהודים שנוחרו לא יעלו ארצה בגלל חלוציות, אידיאלוגיה או אפילו ציונות. אלא יעלו בגלל חוסר יכולתם להמשיך ולחיות באירופה. הניצולים ירצו לעלות ארצה —

לא כציונים — לא באופן אידיאולוגי, אלא הם רוצים לעלות ארצה בפשטות, ועכשיו, מיר, כיהודים שאינם יכולים להסתובב כשרירים בודדים בחוץ בית הקברות שמסביבם.⁴⁰

דובקין טען,⁴¹ כי לנוכח המצב באירופה המשתחררת אין כל אפשרות לעסוק בעיצוב דמותם של השרידים, בניגוד לתקווה ולציפייה, כי —

עם חום המלחמה ניהנה מחקופת נופש בה נוכל לפעול בגולת אירופה תוך נשימה ארוכה, לארגן מחדש את חיי העם — ולארגן עליה תכנית ואתית.

יש להשלים את המלאכה כולה, וכזמן קצר, ברוך, שגם בארצות וכאזורים שהשתחררו מעולו של הכיבוש הנאצי עצם הקיום הפיסי של השרידים אינו מובטח: למעטים ששרדו ניתנת כיום פחוח אפשרות של קיום מאשר ניתנה בשעתו לרובים. במצב זה ייש לפעול בקרב עדה אחת גדולה של המון קבצים ואביזנים ולהעלותה ארצה. במצב זה ניתן לפעול רק באמצעות החלוץ האחד, כלומר, רק אם נדע לכוון את מאמצינו לאגרוף, במקום לפעול בייזים פשוטות.

יזכוח נוסף שעלה היה בשאלה מי יעלה. יעקב חזן חמך ביהחלוץ תנועתו בגלל הרגש שהיה צריך לשים, לדעתו, במרכיב החלוצי בעלייה. אמנם לא התנגד לעליית כל יהודי כאשר הוא יהודי — דווקא אנו החלוצים לא ידענו אכן ביהודי פשוט שבא לארץ־ישראל יסודות חלוציים מגובשים. ליסודות אלה, שהם אכן־הפינה של חיינו בארץ־ישראל.

נדעת חשיבות רבה, שכן הם ערובה לכנינה הציוני־הסוציאליסטי של הארץ.

בן־גוריון, לעומת זה, התנגד בתוקף לשימת רגש בלשהו בעליית יסודות נבחרים, אליטיסטיים, ורחה בלעג ובזעם את התפיסה שטענה, כי —

יעלו מקודם המוכשרים והמוכשרים, אשר יקבלו הכשרה בקני הכשרה על פי כל

39 דברים בישיבת הנהלת הסוכנות כ־20 בינוי 1944.
40 דברים בבנס השני של הוועידה השישית של ההסתדרות, עמ' 69.
41 שם, עמ' 215-230.

חורת הגוונים והצבעים — וכינתיים שארית ישראל תנסה לקבל חזרה את הרכוש שעשו בפולין או בבולגריה — כי עלינו למנוע מנוסה מהגלה של יסוד רצוף ושבור.

הוא לא דיבר כלל על בנייה הציוני־הסוציאליסטי של הארץ, שכן החרדה שצרכה למלא את לב היישוב לקראת הבאות היא מה יהיה גודל הארץ הזאת? כלומר, כיצד ניתן להגשים במהירות את מטרותיה הפוליטיות של הציונות. בן־גוריון חשש מפני הפסקת גידול היישוב, שיישאר לצמיחת מיעוט, מצב אשר יהיה תלוי באחרים. בעיניו העיקר היה המערכה המדינית על גורל העלייה, ההתיישבות והמשטר בארץ. ובמערכה זו היתה שארית הפליטה אמורה למלא חפקיו מכריע. אנו דואים אפוא, כי בניגוד לחזן, שמבחינתו המאבק על דמות החברה היה העיקר, התמקד בן־גוריון במאבק על עצם גורלה של החברה, ולא על דמותה. לפיכך הדגיש חזן את העלייה הנבחרת, שהיסוד האידיאולוגי והמעמדי הוא מרכיב מרכזי בדמותה, ואילו בן־גוריון הדגיש את הכמות, את המאסה. להבדל זה של דגשים היה מקור נוסף: העובדה, כי בהשקפת־עולמו של חזן היסוד הסוציאליסטי־המעמדי היה מרכזי, ואילו בהשקפת־עולמו של בן־גוריון ליסוד הלאומי היה משקל מכריע.

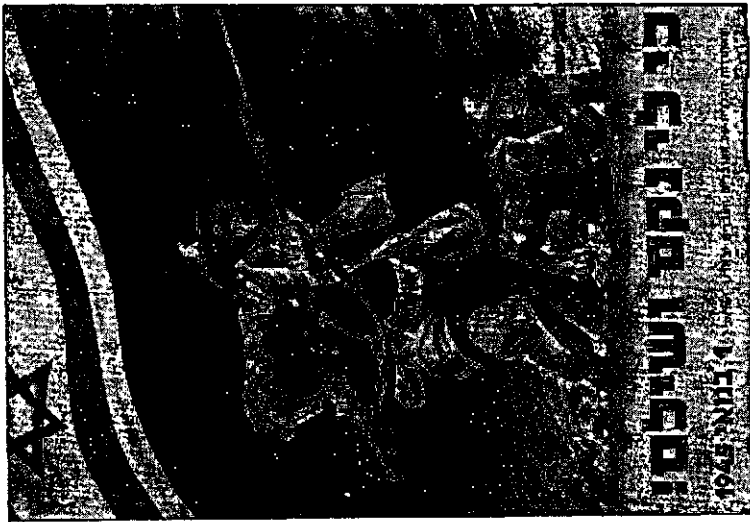
בן־גוריון הטעים, כי עתה הדגש אינו צריך להיות באינטרס המעמדי, אלא ב'הרמת דגל הכלל [הההרגשה במקור]. הרמת דגל כלל האומה, כלל הפועלים — כלל הנוערי.⁴² בהקשר זה דיבר על התנגדות ה'חלוץ האחד' כעל ביטוי לפארטיקולאריזם מעמדי; 'איגואזים קולקטיבי' מבית־מדרשו של פרט קולקטיבי — הוואה רק את חשבונו הקטן ושל מי שכל מעיניהם ומאוויהם לכלל — אבל רק לכלל החלקי הפרטי שלהם'. מולם הציב את המצדדים ב'החלוץ האחד', התומכים באידיאלים כלליים־לאומיים ומבטאים רצון כללי משותף. שידות כללי נאמן. [ו]זוקה מחודשת לכלל'.

מעבר למחלוקת האידיאולוגית שוב באה לידי ביטוי בדיון זה חתומת השמאל, כי בהחלת החלוץ האחד' על אירופה מטרת מפא"י היא לקפחו. לדחוק את רגליו ולהשתלט על הפוטנציאל המפלגתי־הפוליטי הטמון בשארית־הפליטה. בעניין זה טען חזן, כי מטרת החלוץ הכללי היא לחזרים את השומר הצעיר, ולויטה קבע, כי שום נוסחה לא תסגור את דרך השליחות בפני חבריו של איילביץ'.

*

לקראת חום המלחמה החולל אפוא מאבק חריף בתוך תנועת־העבודה בכל הנושאים שהיו קשורים לשארית־הפליטה ולשליחות אליה. המחלוקת לא היתה עוד מחלוקת פנימית בתוך מפא"י. להיפך, אחרי הפילוג הפורמאלי והקמת ה'התנועה לאחדות־העבודה' לא היו עוד חילוקי־דעות במפא"י בשאלות אלה. עתה המאבק היה חיצוני: בין מפא"י לבין ה'התנועה לאחדות־העבודה', שאליה הצטרף לעתים גם השומר הצעיר. המחלוקת

42 דברים במועצת ח'בר־הקבוצות' ברמת־הדוד כ־4 בנובמבר 1944, בתוך: יזוקה לכלל', ניב הקבוצה, מרחשוון תש"ה, עמ' 41.

כרוז שהוציאה
הסתדרות לרגל
ה'1 במאי 1945

אחרית-דבר

הספר שלפנינו נפתח בסיפור הופעתם של יוסף קווינינסקי ואליעזר אונגר בוועידה הארבע-עשרה של 'הקיבוץ המאוחד' יסתיים בסיפוריה של הופעה אחרת, דראמטית ומרגשת אף היא: זו של צביה לובטקין בוועידה התמשעשרה של 'הקיבוץ המאוחד', שהתקיימה ביגור בסיוון תש"ו/יוני 1946.

צביה הגיעה לארץ כמה ימים קודם לכן. קבלת-הפנים שזכתה לה הייתה חגיגת מאוז, והרשם שהותירה על הצעירים ככלל, ועל חברי הפלמ"ח במיוחד, היה אדיר. לימים, בדברים שנשא כעצרת השננית בקיבוץ לוחמי הגיטאות ביום השואה והגבורה תשל"ג/1973, אמר רמטכ"ל צה"ל כימים ההם, רב-אלוף דוד אלעזר:

כאשר עמדה צביה לובטקין בפני אנשי הפלמ"ח בתולות קיסריה וסיפרה את סיפורן של גיטו וארשה, הרגשנו כווראות שאנו שייכים לאותה תבורת לוחמים, בניס לאותו עם הלוחמים באותה מלחמה!

המלים ששימשו כמאמרים שנכתבו לרגל בואה של צביה היו גבוהות ומלצות, כראוי לגיבורה לאומית, לסמל המוכה של מלחמת היהודים בניטאות. במקביל לכך ניסו הכותבים להאציל מוויזה של הגיבורה ומאחד-היקרות של מרד הגיטאות גם על היישוב. אמנם פולחן הגיבורים זר לנו, ואין תנועתנו נוטה להעריץ אישים, כתב צבי רוזנשטיין (לימים אבן-שושן), מנהל מחלקת העלייה ו'החלוצ' בותגיד-הפועל של ההסתדרות, אך —

שמה היה לסמל — סמל לאותו 'זחלוצ', הלוחם והמגשים, שהעז למרוד בסרדי החיים המקובלים של הגולה והיהודית ויצר בה איים של הווי ארץ-ישראל פועלי — בדיבורו העברי, במעבר לחיי עבודה, בחיי שיתוף?

ואברהם הרישי כתב:

גבורת לוחמי הגיטו תינתן לעד כפלא-עולם וכפלא-אדם. עמה ומתוכה צמחה הצמחנות העברית, עטרת גבורה ותפארת אדם. עמה גאה כוח המגן העברי בארץ, שמדים לו מיוחדים במינם. ארוגים כווס חוטי חלום הגאולה ולהט הנקמות במתעללים בכבודו.

על צביה עצמה כתב:

ראת לנו חוספת כוח, חוספת אמונה, חוספת להט נפש.

1 ברטוב, א, עמ' 261.

2 לבואה של צביה, הפועל הצעיר מ"ב כיוני 1946.

בעניין השליחות לגולה והיחס לשארית-הפליטה, שנסקרו כאן, הן ערות להיערכות החדשה בתוך תנועת-העבודה, שהתגבשה כמה שנים לאחר-מכן עם הקמת מפ"ם בינואר 1948. מפלגה זו קמה, כידוע, כתוצאה מאיחוד בין כמה גופים פוליטיים, שהמרכזיים שבהם היו 'התנועה לאחדות-העבודה' ו'מפלגת השומר הצעיר'.

למחלוקת אלה היה גם צד פוליטי-כוחני וגם צד אידיאולוגי-עקרוני. מלכך זאת הן ערות להבדלי מנטאליות בין שני הגושים העיקריים כתנועת-העבודה. מפא"י הלכה והפכה למפלגה 'ממלכתית', שנשאה על כתפיה את עול כלל האומה ומזמן התנערה מן הראגה לערכי הסוציאליזם המעמדי. ואכן, ביחסה לשארית-הפליטה בא הפרמאט האומי לירי ביטוי מודגש. לא כן 'התנועה לאחדות-העבודה' ו'השומר הצעיר'. למרות ההבדלים ביניהן עדיין חשבו — וחיו — כמונחים של אחרי השריפה הגדולה וגם לנוכח לשמור על ערכיו הייחודיים של מעמד-הפועלים גם אחרי השריפה הגדולה וגם לנוכח המאבקים המדיניים שעמדו בפחח. משמעותם העיקרית של הוויכוחים הקשים והכבדים שהתנהלו היא כהיותם עדות לנתיבים השונים שבהם הורמים המרכזיים כתנועת-העבודה. ואכן, זו הלידה סכסוכים קשים, לעתים טראומטיים, ביניהם, שבאו לירי ביטוי כשנוחיה הראשונות של מדינת ישראל.

618017

יחיעם ויץ

מודענות חוסר אונים

מפא"י לנוכח השואה — 1943-1945

1944
הוצאת יד יצחק בן-צבי · ירושלים